

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Факультет психології
Кафедра психосоматики та психологічної реабілітації**

Дипломна робота освітнього ступеня «Магістр»
спеціальність 053 «Психологія»
освітньо-наукової програми «Психологія реабілітації»
на тему:

«ПСИХОЛОГІЯ ПОДРУЖНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ»

Виконав: студент групи 23зМГПС
Факультету психології
Кириченко Сергій

Науковий керівник: Кандидат психологічних наук
доцент кафедри психосоматики та
психологічної реабілітації
Дьоміна Ганна Анатоліївна

До захисту допускається:
протокол №__ від _____
Завідувач кафедри психосоматики
та психологічної реабілітації
доктор психологічних наук, професор
Г.П. Мозгова

Київ - 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДІ	
1.1. Теоретичний аналіз проблеми творчості та творчих здібностей студентської молоді.....	8
1.2. Структура і зміст творчих здібностей молоді.....	18
1.3. Особливості розвитку та психологічні передумови розвиненості творчих здібностей майбутніх психологів	29
Висновки до першого розділу.....	47
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	
2.1. Організація та методика дослідження творчих здібностей студентів	50
2.2. Аналіз результатів дослідження	56
2.3. Класифікація факторів та чинників розвитку творчих здібностей у студентів, майбутніх психологів	66
Висновки до другого розділу.....	75
РОЗДІЛ III. ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	
3.1 Програма розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів ...	78
3.2 Порівняльний аналіз результатів різних експериментальних груп щодо сформованості компонентів розвиненості професійних творчих здібностей молоді.....	91
Висновки до третього розділу.....	98
ВИСНОВКИ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	105
ДОДАТКИ.....	114

ВСТУП

Актуальність дослідження обраної теми обумовлена тим, що суспільство висуває вимогу виховувати творчу особистість, здатну перетворитися зі звичайного виконавця на людину, що думає самостійно, має нові ідеї, вдається до сміливих, нетривіальних рішень, має здатності творити, керувати, висувати новітні теорії, започатковувати перспективні шляхи розвитку, виявляти засоби вирішення складних проблем широкого спектру. Проблема творчості в усі часи викликала значний інтерес у суспільстві. В сучасних умовах розвитку українського суспільства важливого значення набуває проблема підготовки не лише високопрофесійних, а й творчих працівників, здатних вирішувати складні проблеми сьогодення.

На сучасному етапі розвитку українське суспільство залишається одним з пріоритетів розвитку сучасної освіти, включаючи вищу освіту, створення умов для розвитку кожної особистості, творчої самореалізації молоді України, виховання покоління людей, що здатні ефективно навчатися і працювати протягом усього життя, поглинати і розмножувати цінності національної і світової культури. Сучасна школа стикається з завданням максимізації та розвитку потенціалу кожної особистості для формування особистості як суб'єкта соціального і професійного життя і підготовки їх до самовдосконалення, самовизначення і самореалізації. Вища освіта повинна забезпечити повноцінний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства, заснований на виявленні їх схильностей, навичок і талантів. Тому у ВНЗ повинна звертатись увага на розвиток творчих здібностей студентської молоді.

Для реалізації окреслених цілей важливого значення набуває, зокрема, дослідження феномену творчої обдарованості особистості (виявлення творчої обдарованості молоді, психолого-педагогічних критеріїв творчої обдарованості, соціально-педагогічних умов роботи з такою особистістю тощо), а також механізмів

виявлення і розвитку обдарувань людини, і, зокрема, творчих обдарувань молодого покоління.

Психологи стверджують, що людина здатна до творчості у всі періоди свого життя і у всіх галузях діяльності, оскільки кожен індивід має творчий потенціал різного рівня, а творчі здібності піддаються вихованню і культивуванню. Безперечно, прийде той час, коли навчання у школах і ВНЗ будуватиметься тільки на творчій основі і знання будуть подаватися так і такою мірою, щоб максимально забезпечити розвиток кожної творчої особистості.

Розглядаючи питання про якість фахової підготовки майбутніх практичних психологів, необхідно враховувати той факт, що найважливішою умовою ефективної професіоналізації є підготовка людини нової генерації, здатної до глибокого творчого і критичного мислення в межах індивідуальних можливостей, прагнень та інтересів, з високим рівнем розвитку пізнавальної активності, розвиток особистості як творчого суб'єкта професійної діяльності з розвинутими професійно важливими якостями.

Новітні наукові дослідження стану професійної підготовки майбутніх професіоналів засвідчують, що існує зв'язок між рівнем розвитку творчих компетенцій і ефективністю вирішення завдань в професійній діяльності. Успішне втілення цієї кореляції у процес фахової підготовки психологів потребує впровадження особистісно зорієнтованих технологій професійної підготовки майбутніх психологів, спрямованих на створення сприятливих умов для формування та розвитку їхньої професійної творчості, що, у свою чергу, сприятиме і формуванню професійної культури, і набуттю професійної компетентності.

Систему розвитку творчості та творчих здібностей, проблеми креативності розкривають у своїх працях наступні українські та зарубіжні науковці: Д. В. Алфімов, В.І. Андрєєв, Д. Б. Богоявленська, М. М. Бахтін, І. Д. Бех, П.Ф. Кравчук, О.І. Кульчицька, А.Н. Лук, В. О. Моляко, С. Мідника, О.М. Матюшкіна, М. М. Поташник, Я.О. Пономарьов, В.В. Рибалка, К.Р. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, С.О.

Сисоєва, Т.І Сущенко, Н.Ф Тализіна, Є. П. Торренс, Б.М.Теплов та інші.

Дослідженням творчості та творчих здібностей у різних аспектах займалися вітчизняні й зарубіжні науковці. Зокрема, поняття творчості, творчої особистості та творчих здібностей, їхні види та зміст, сутність творчого мислення розкривали в своїх працях Дж. Гілфорд, Є. П. Торренс, С.Медник, А.Х. Маслоу, Л. С. Виготський, В. Н. Дружинін, Я.О. Пономарьов, Д.Б. Богоявленська, В.О.Моляко, О.Л. Туриніна, В.В. Рибалко. Умови і чинники, що впливають на прояв і розвиток творчих здібностей особистості, вивчали М.Глейтман, І.М. Назаренко, В.Н. Дружинін, О.П. Сергієнкова, О.Л.Туриніна.

Мета дослідження: виявлення творчих здібностей та їх проявів у студентській молоді.

Об'єкт дослідження: творчі здібності студентської молоді.

Предмет дослідження: особливості творчих здібностей студентів-психологів.

Відповідно до мети вирішувались такі завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічних досліджень та визначити основні підходи до проблеми творчих здібностей студентської молоді.
2. Визначити структуру творчих здібностей майбутніх психологів та вивчити проблему діагностики окреслених компонентів
3. Виявити та проаналізувати особливості розвитку творчих здібностей в учбово-професійній діяльності студентів факультету психології.
4. Обґрунтувати, розробити та апробувати у навчально-виховному процесі програму розвитку творчих здібностей майбутніх психологів.

Для досягнення поставлених в роботі мети та завдань нами використовувався такий комплекс методів наукового дослідження:

– теоретичний аналіз психологічно - педагогічної, соціальної літератури по досліджуваній проблемі, науково - узагальнення та класифікація, а також аналіз, синтез, систематизація;

- емпіричні методи та методики дослідження: спостереження, модифікований тест-опитувальник А. Мехрабіана; Методика «Виявлення комунікативних та організаторських схильностей – 2» (КОС – 2); Тест «Дослідження вербальної креативності» (Е. Торранс), Опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом

- методи статистичної обробки даних SPSS Statistics 17.0.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають теоретичні відомості про проблему розвитку творчості та творчих здібностей молоді (В.Алфімов, В. Андрєєв, Д. Богоявленська, В. Бутенко, М. Бахтін, І. Бех, Т.Баришева, Л.Виготський, Д. Гілфорд, Р. Ділтс, В. Дружиніна, В.Загвязинський, В. Кан-Калик, Н.Кичук, П.Кравчук, О. Кульчицька, А. Лук, В.Моляко, С. Мідника).

Структура та обсяг роботи. Складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури:, 86 джерел та додатків на 13 сторінках. Загальний обсяг магістерської - 112 сторінок. Робота налічує 10 таблиць на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДІ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми творчості та творчих здібностей студентської молоді

Проблемі творчості присвячене чимало робіт, однак у сучасній психологічній науці даний феномен не має однозначної інтерпретації. Розглянемо деякі погляди психологів, які внесли певний внесок у розуміння творчості та творчих здібностей. Можна відзначити підвищений інтерес до проблеми творчих здібностей, що дозволяє розглядати людину як потужний ресурс розвитку суспільства, тому що в сучасних умовах, що швидко міняються, зростає потреба в особистостях творчих, професійних й соціально мобільних, відкритих новому досвіду, що й уміють знаходити розв'язок у нестандартних ситуаціях.

Тому А. Спіркін [42, р. 56] визначає творчість як духовну діяльність, результатом якої є створення оригінальних цінностей, встановлення нових фактів, властивостей і нових законів про матеріальний світ і духовну культуру.

Є. Фромм, наприклад, визначає творчість як здатність "запитувати і вчитися", вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, це орієнтація на виявлення нових речей і здатність глибокої свідомості досвіду [53, с.85].

Так само в створенні за допомогою дії нового продукту К. Роджерс бачив сенс і зміст творчості. Д.В. Ушаков пропонує опис творчості "дарвінівським" способом, тобто як системи закономірності, що включає елементи, і випадковості. Р. Гут під творчістю розуміє "продуктивну мозкову діяльність, що дозволяє досягти нового результату шляхом дозволу деякого протиріччя" [19, с. 61].

До дефініції творчості як джерела внутрішньої активності психіки можна віднести концепції В. Ротенберга і Д. Богоявленської [32, с .84].

J. Kelly отримано цікаві результати щодо теорії творчої особистості і творчості загалом. Він уперше відтворив в науці альтернативне передбачуване мислення. Для Дж. Келлі особистість - інвестигатор, учений, що має творчу співпрацю зі всесвітом, трактуючи його, обробляючи наявні дані та даючи прогнози на майбутнє. Буття особистості - це дослідження, постійна гіпотеза щодо реальності, з якою вона спробує прогнозувати й здійснювати контроль за подіями. Образ світу є гіпотетичним, і особистості визначають припущення, випробовують їх, відтак виконують ті самі психічні дії, а учені ведуть науковий пошук. Життя є актом творчої діяльності при дослідженні.

Автором концепції пошукової діяльності є В. Ротенберг [41, с. 95]. Пошукова діяльність означає активну поведінку в умовах невизначеності, коли людина не може з абсолютною впевненістю передбачити результати своєї діяльності (чи будуть вони успішними). А творчість, на його думку, є типовим шаблоном для пошукової діяльності у вирішенні складних інтелектуальних проблем.

При цьому виді пошукової активності мозок людини не вимагає додаткової стимуляції, він як би перебуває на самозабезпечуванні. Крім того, заряд пошукової активності, отриманий у процесі творчості, сприяє опірності? у важких життєвих ситуаціях або в умовах емоційних конфліктів.

Творчість, на погляд Д.Б. Богоявленської, є як ситуативно нестимульована активність, яка проявляється в прагненні вийти за межі заданої проблеми, так і готовність до пізнання за рамками вимог заданої ситуації, здатність до розвитку діяльності [20, с. 85]. Автор особливо підкреслює, що остання є властивістю цілісної особистості в єдності її пізнавальних і мотиваційно-афективних особливостей. Одиницею аналізу індивідуальних творчих можливостей виступає "інтелектуальна активність" (ІА) у вигляді інтелектуальної ініціативи, яка визначається через показники діяльності людини в незвичній для нього ситуації з виділенням продуктивного, евристичного й креативного рівнів творчих здібностей. Вищий (креативний) рівень автор називає "стилем мислення, стратегією життя" [17,

с. 43]. За Д.Б. Богоявленської, теоретичне мислення – не тільки невід'ємний компонент, але й засіб реалізації творчих здібностей. Його сформованість і перехід в особистісну якість – шлях формування ІА, шлях формування й розвитку творчих здібностей. Крім того, творчість як готовність виходити за межі заданих умов діяльності, припускає моральна мужність і здатність відповідати за ухвалені рішення - тим більше, що словосполучення "виходити за межі"[10, с .69], може мати саме різне значення.

Дослідники творчості (Я.А. Пономарьов, Д.Б. Богоявленська, В.Н. Дружинін, Е.П. Ільїн, Т.В. Кудрявцев, В.А. Моляко, Д.В. Ушаков та інші) творчий акт також характеризують переміною стану свідомості в момент натхнення й активністю несвідомого. Несвідоме активно породжує творчий продукт і представляє його свідомості. При рішенні дійсно творчого завдання, свідомо зафіксованих властивостей виявляється недостатньо й суб'єкт звертається до інтуїтивного рівня, що супроводжується феноменами типу емоційної активації. Домінування несвідомого на певних етапах творчості вважається одним з основних критеріїв творчого процесу.

Більшість концепцій різних авторів, основні положення яких проаналізовані нами, визначають творчість, як духовну, пізнавальну, творчу пошукову діяльність, переважно розумову, по створенню суб'єктивно або об'єктивно нового продукту (матеріального або духовного), що відрізняється рівнями новизни, оригінальності, особистісної або суспільної значимості. Механізмами творчості дослідники в основному своєму числі вважають створення певної розумової домінанти або стратегії в процесі рішення складних, інтелектуальних завдань при домінуванні несвідомого на певних етапах рішення. Відсутність строгих критеріїв для визначення межі між творчою й нетворчою діяльністю людини зараз загальновизнано. Але для більш глибокого аналізу творчості необхідно також зосередити увагу на тих критеріях, які можуть його характеризувати й відрізнити від "нетворчості", а також охарактеризувати його можливі види й рівні.

Види творчості можуть відрізнятися по сферах діяльності. Е.П. Ільїн виділяє наукову, технічну, художню, музичну, літературну, педагогічну творчість із різноманітними їхніми підвидами. Між деякими з них існують досить тісні відносини. Наукова творчість пов'язана з відкриттям явищ і загальними закономірностями розвитку реального світу. Технічна творчість пов'язана з практичною (технологічною) трансформацією реальності. За своїми психологічними властивостями вона схожа на наукову, але є відмінності. Художня робота пов'язана з естетичним розвитком реальності та задоволенням естетичних потреб людей.

Творчість також може бути на різних рівнях. Б. Гізелін вказує на два рівні - нижчий і вищий. По-перше, слід розширити сферу існуючих знань. Творчість на вищому рівні пов'язана зі створенням більш-менш повністю нової концепції, що революціонізує науку [14 с. 85].

А. Л. Галін, який говорить про різні рівні творчості, вказує на те, що новизна може бути отримана шляхом об'єднання існуючих знань, складання безпосередньо з того, що відомо; це називається низькорівневою творчістю. Нові знання принципово змінюють розгляд об'єкта дослідження, назвемо це творчим високим рівнем. А.Л. Галін пише далі, що творчість невисокого рівня пов'язане з раціональним впорядкуванням знань, їх співвіднесенням і зручною виставою й не обов'язково припускає звертання до інтуїції. Творчість же вищого типу містить у собі й інтуїцію [6, с. 9].

Л.А. Китаїв-Смик говорить про три рівня творчості: компілятивну, проєктивну й креативну. Компілятивний рівень пов'язаний зі збиранням, класифікацією, рубрикацією, ранжуванням вже відомих розрізнених знань і фактів. Проєктивний рівень має місце, коли створюються узагальнені нові судження на підставі зібраних знань. Креативний рівень пов'язаний з осяянням, коли творець зненацька осягає щось нове, несподіване ("побічний продукт" інтелектуальної напруги, за Я. А. Пономарьовим [21, с. 70]). Потреба в нових знаннях формується

на вищому свідомо раціональному рівні творчої діяльності. Засоби для задоволення цієї потреби будуються на низьких структурних рівнях. Вони беруть участь у процесі на найвищому рівні, що веде до нового виду взаємодії людини зі світом і виникнення нових знань. Тому творчий продукт створюється інтуїцією і не може бути отриманий на основі логічного висновку.

У роботах із психології творчості можна також спостерігати відмінності в критеріях, які відрізняють види й рівні творчості. До основних слід віднести:

- способи обробки інформації (наприклад, раціональний і інтуїтивний);
- сфери людської діяльності;
- області застосовності результатів творчості.

М. Боден виділяє три типи творчості за критеріями використання способів обробки й презентації інформації [9, с. 86]:

1) комбінаторні - створення нової ідеї внаслідок незвичайного поєднання (асоціації) відомих ідей;

2) дослідження - виявлення «білих плям», формулювання проблем; Творчість - це вивчення змісту, обмежень і потенціалу концептуального простору;

3) трансформація - розвиток ідей, які раніше не існували: це наукові прориви на рівні парадигми, "нове слово в мистецтві". Ця творчість, вказує М. Боден, є творчістю в повному розумінні слова.

Розкривши поняття творчості, її види, типи та рівні, розглянемо теоретичні відомості про творчу діяльність. Т.В. Кудрявцев [37, с. 54] вважає, що творча діяльність протилежна нетворчій не тільки по своїх результатах, але й по особливостях свого процесу. Психологічно важливим він вважає такий аналіз, де в першу чергу творчість розглядається як процес людської діяльності, а не як її кінцевий результат тому, що на практиці можуть мати місце елементи творчості, але сам результат буде не новий і не оригінальний. Автор вважає важливим, що можна розглядати два типи творчості: творчість як «відкриття для себе» і творчість як «відкриття для інших» [21, с. 68]. У першому випадку результат (продукт)

творчості не має соціального сенсу, у другому - властивість. Але в цьому та інших відносинах процес творчості схожий багато в чому, оскільки люди не знають алгоритму, правил і методів дії на початку вирішення проблеми. Лише після її рішення він опановує шляхами рішення теоретичних і практичних проблем.

Автор однієї з теорій рішення винахідницьких завдань Г.С. Альтшуллер [10, с 45,] увів п'ятирівневу класифікацію винахідницьких завдань по їхній новизні, продуктивно переніс аналіз творчості винахідників на творчість в інших видах суспільної діяльності. Перший рівень рішення: застосовані засоби, які прямо призначені саме для даної мети, використаний готовий розв'язок для готового завдання. Другий рівень: обрано один з деяких альтернативних варіантів рішення завдання, яке також обрана з декількох можливих. Третій рівень: змінене вихідне завдання, змінений звичний розв'язок. Четвертий рівень: знайдене нове завдання й новий розв'язок. П'ятий рівень: знайдена нова проблема, відкритий новий принцип, придатний для рішення не тільки цієї, але й інших завдань і проблем.

Творча діяльність першого типу включає рішення першого й другого рівнів, другого типу – третього й четвертого рівнів. Третій тип творчості - п'ятий рівень і навіть не відзначений у класифікації шостий, що представляє систему відкриттів п'ятого рівня. Для розвитку суспільства важливий будь-який вид творчості. Але якщо творчість першого типу безпосередньо реалізує прогрес, то діяльність другого й третього типу визначає його стратегічні напрямки, ставлячи й вирішуючи завдання далекого завтра.

У концепції мислення академіка В.А. Моляко стратегія є організуючою й регулюючою складовою системи творчої діяльності. Зміст стратегії полягає в готовності до творчої діяльності, у наявності в конкретного суб'єкта комплексу вмінь і здібностей до її здійснення. Основним фактом творчої діяльності є її продукт, - книга, симфонія, технічне обладнання, картина, вірш, нова ідея, закріплена в слові або іншому символі. Але по кінцевому продукту, вважає В.А. Моляко, не можна досить успішно вивчати сам процес його створення, особливо

якщо ми не маємо його проміжних варіантів. Потрібні саме проміжні факти, якимись можуть бути в технічній творчості ескізи, креслення, моделі, варіанти обладнання [18, с.69].

Питання про поняття творчої діяльності знаходить усе більшу практичну значимість. Проведений аналіз літератури показав, що творчістю є всяка діяльність, у процесі роботи людина створює щось нове, оригінальне та здійснюється на основі самоорганізації особистості. Поряд з цим відсутні чіткі критерії для визначення межі між творчою й нетворчою діяльністю людини. Тому, до основних характеристик творчої особистості, які можуть відрізнити його від "нетворчої" ми можемо віднести такі як:

- подолання ментального блоку або функціональної фіксації;
- наявність розумових операцій і використання в них стратегій як організуючої й регулюючої складовій;
- взаємодія інтуїтивного (несвідомого) і логічного режимів мислення;
- вид і джерело пошукової інтелектуальної психічної активності, що проявляється в прагненні вийти за межі поданого завдання або проблеми, у завершенні розумової схеми, реорганізації або перефразування завдання, відновленні пробілу в її репрезентації;
- присутність моральної мужності й здібності відповідати за ухвалене рішення.

Крім того, наведений вище список, трохи обмежений, але зрозумілий і об'єднує погляди різних точок зору на визначення поняття творчості та її характеристик, що дає нам можливість зробити наступне узагальнення. Творчість – органічне властивий людині вид психічної активності, який є джерелом існування й нормою розвитку людини, проявляючись у презентації свідомістю нового (матеріального або ідеального) продукту, що виникає в результаті взаємодії несвідомого й логічного в мисленні.

У цей час можна відзначити підвищений інтерес до проблеми творчих здібностей, що дозволяє розглядати людину як потужний ресурс розвитку суспільства, тому що в сучасних умовах, що швидко міняються, зростає потреба в особистостях творчих, професійно й соціально мобільних, відкритих новому досвіду, що й уміють знаходити розв'язок у нестандартних ситуаціях. Творчість є необхідна умова розвитку особистості, це діяльність, що творить, веде до появи нових ідей, продуктів і відкриваючи нове в самому суб'єктові й уже існуючих формах культури. Творчий процес неможливий без участі пізнавальних здібностей індивіда, його мотиваційної й ціннісної сфер. Надалі розкриємо поняття "здібності" та "творчі здібності" [24, с. 50].

Існують різні визначення поняття "здібності". Так С.Л. Рубінштейн, є засновником психологічної теорії діяльності, визначав здатність як складний феномен, що містить ряд психологічних особливостей особистості, без яких людина не була б здатна до якої-небудь конкретної діяльності, і властивостей, які в процесі цієї діяльності й виробляються. "Здібності – це закріплена в індивідові система узагальнених психічних діяльностей. На відміну від навичок, здібності – результати закріплення не способів дії, а психічних процесів ("діяльностей"), за допомогою яких дії й діяльності регулюються"[41, с. 78].

К.К. Платонов, В.Є. Чудновський, Б.М. Теплов розглядають здібності як якість, як психологічний-психологічні-індивідуально-психологічні особливості особистості, що приводять до успіху в якій-небудь діяльності. Згідно Б.М. Теплову, здібності виникають на основі задатків, уроджених особливостей індивідуума. Вони не можуть виникнути поза діяльністю. На розвиток здібностей впливають темперамент, мотивація й самооцінка.

Інший підхід простежується в роботах В.Д. Шадрикова. Він визначає здібності із трьох позицій: індивіда, суб'єкта діяльності й особистості. "Здібності індивіда відбивають його природну сутність і проявляються як властивості функціональних систем, що реалізують пізнавальні й психомоторні функції

психіки. На основі здібностей індивіда формуються здібності суб'єкта діяльності за рахунок розвитку інтелектуальних операцій (операційних механізмів). А постановка здібностей під контроль особистісних цінностей і змістів переводить їх у якість здібностей особистості, що забезпечують успішність соціального пізнання"[20, с.56].

Натомістю В.А. Крутецький вважає, що поряд з індивідуальними особливостями психічних процесів здібностями є й особливості емоційно-вольової складової особистості, її відношення до діяльності. Будь-яка діяльність вимагає від людини цілого ряду взаємозалежних здібностей. Дослідник звернув увагу на існування загальних здібностей, які необхідні для виконання будь-якої діяльності, і спеціальних, без яких неможливо успішне виконання якої-небудь конкретної діяльності. Також В.А. Крутецький розділив здібності на теоретичні й практичні. Перші зв'язані зі схильністю людини до абстрактно-теоретичних умовиводів, а другі – до конкретних практичних дій.

Інший відомий вчений Т.І. Артем'єва має свою точку зору, вона підкреслює індивідуальність здібностей. На це впливають особливості індивідуального шляху розвитку індивіда, характер його взаємодії з дійсністю, вироблення типового для індивіда способу виконання діяльності. Розвиток здібностей відбувається не тільки в діяльності, воно зв'язане з усією системою виховання, навчання, процесу спілкування й залежить від активності самого індивіда. Процес розвитку здібностей особистості – якісні зміни наявних здібностей. Саме тому Т.І. Артем'єва ділить здібності не по видах діяльності, а на потенційні й актуальні. Потенційні здібності визначаються як можливі новоутворення, що виникають на основі появи нових проблем і завдань, що вимагають рішення індивідом. Актуальні здібності – здібності, що розвиваються в конкретних умовах якого-небудь виду діяльності. Актуальні здібності становлять лише частину здібностей потенційних. Розвиток потенційних здібностей можливо лише в соціальному середовищі з урахуванням психологічної природи індивіда. Здатність, згідно Т.І. Артем'євій, це вищий рівень

розвитку психічних процесів; психічна діяльність особливої якості, що виявляє в собі психічну активність, високу мотиваційну складову особистості, що веде до успішного виконання тієї або іншої діяльності [22, .с 41].

Визначимо сутність і механізм виникнення творчих здібностей. У багатьох дослідників креативність ототожнюється із творчими здібностями, а творчість - зі здатністю до творчості. На початку XX ст. виникла психоаналітична теорія творчості, основоположником якої був З. Фрейд. Згідно з нею творчість – це перенос сексуальної енергії у творчу діяльність. У творчості знаходять втілення витиснуті прагнення й переживання, так звана сублимація. Здібності, творчі здібності, розглядаються як індивідуальні вроджені характеристики, включені в структуру Его. Підсвідомість є найважливішим джерелом творчості. К. Юнг пояснює творчість як процес самоактуалізації, роботу з перетворення своєї особистості. М. Вертгеймер, один із засновників гештальт-психології, описує творчість як руйнування існуючого гештальту для побудови найбільш підходящого до ситуації. Творчі здібності розуміються їм як психологічні особливості особистості, спрямовані на досягнення рівноваги. Дж. Келі, автор теорії особистісних конструктів, бачить у кожному індивіді дослідника й розглядає творчість як альтернативу банальному. А. Адлер, творець системи індивідуальної психології, уважався, що кожна людина споконвічно має творчу силу, завдяки якій управляє своїм життям. Уся людська культура – спосіб компенсації людиною своїх недосконалостей. Є. Фромм розглядає творчі здібності як уроджені потенційні здібності, що дремають у кожній людині. Л. Терстоун відзначає, що розвитку творчих здібностей сприяють особливості темпераменту, здатність швидко засвоювати й породжувати ідеї. Творчі розв'язки приходять у момент релаксації, розосередження. С. Герберт, прихильник когнітивної психології, вважає, що творчі здібності не несуть якої-небудь унікальності й не відрізняються від інших пізнавальних процесів [16, с .88].

Взаємозв'язок творчих здібностей і творчої діяльності розглядається як основна особливість творчих здібностей, що визначає їх розвиток. Отже, ми бачимо, що творча діяльність на правлена на створення нового, оригінального й сприяє розвитку творчих здібностей, а творчі здібності відповідають вимогам творчої діяльності й визначають успішність оволодіння людиною цією діяльністю, тому дійсно має місце наявність взаємозв'язки між даними явищами.

Таким чином, при визначенні сутності творчих здібностей ми виходимо з того, що творчі здібності, з одного боку, як більш вузьке, специфічне поняття, пов'язано із загальним поняттям "здібності" і містить у собі його основні характеристики, з іншого боку, даний феномен має рядом відмітних характеристик і є самостійним об'єктом вивчення.

Підводячи підсумок, слід помітити, що на сьогоднішній день існує безліч теорій, які розкривають сутність даного феномена. Однак сучасна наука ще далека від повного розкриття сутності творчих здібностей. Отже, творчі здібності – це сукупність індивідуально психологічних особливостей людини, що відрізняє його від інших людей, що діє на основі творчих задатків і визначальна успішність здійснення будь-якої діяльності, що вносить у неї творчий початок. У нашому визначенні прослідковується взаємозв'язок творчих здібностей і діяльності (що має творчий аспект).

1.2. Структура і зміст творчих здібностей молоді

Розглядаючи проблему творчих здібностей у роботах з психології творчості, Лук А.Н. на основі аналізу психологічної літератури та власних психологічних досліджень визначив ряд творчих навичок і описав їхні психологічні специфікації. У потоці зовнішніх стимулів люди зазвичай тільки сприймають те, що вбудовано в "координаційну сітку" вже існуючих знань та ідей. інша інформація несвідомо відкидається. На сприйняття впливають знайомі ставлення, оцінки, почуття та

дотримання загальноприйнятих переконань і думок. Здатність бачити те, що не знаходиться в рамках раніше вивченого, - це більше, ніж просто спостереження. Ця свіжість зору і настороженість не пов'язані з гостротою зору або рисами сітківки, але являють собою якість мислення, оскільки люди можуть бачити не тільки через око, але, перш за все, через мозок.

Напевно, перш ніж знайти щось нове, що не помітили інші спостерігачі, говорить А. Н. Лук, ти повинен зробити відповідну концепцію.

Наступні творчі здібності, що виділяє Лук А. Н. - можливість коагуляції розумових операцій. Мислення вимагає поступового переходу від одного ланцюжка розуму до іншого. Процес обробки психічних операцій, за А. Н. Лук, лише окремий випадок прояву здатності замінити кілька термінів на один, використовувати все більш і більш обширні в інформативних термінах символи. Основою цієї здатності є абстрактне мислення. Будь-яка концепція, що замінює думки, що в свою чергу включає всі поняття, має все більш абстрактний характер. "З все більш абстрактними поняттями людина постійно розширює свою інтелектуальну пропускну здатність, і процес передачі досвіду є одним з найбільш універсальних способів мислення", - зазначає А. Л. Лук, - і здатність передавати є важливою передумовою продуктивності творчості [45].

Проаналізувавши творчість, ми переходимо до аналізу структури творчих здібностей. Структурою творчих здібностей ми розуміємо суму психологічних складових і єдність психологічних та особистих елементів, які ведуть до успішного виконання діяльності або виникнення суб'єктивного / об'єктивного нового.

З метою виявлення структурних компонентів творчих здібностей для нашого дослідження ми звернулися до аналізу наукової літератури, результатів досліджень на цю тему. Нині залишається тенденція до розгляду структури творчих здібностей в єдності пізнавальних і особистих змінних.

Творчість - це злиття багатьох якостей. Питання про складові творчого потенціалу людини залишається відкритим, хоча в даний час існує кілька гіпотез про цю проблему.

Творчі навички поділяються на три основні групи:

- 1) мотиваційні навички (інтереси та схильності)
- 2) навички темпераменту (емоційності)
- 3) розумові здібності.

Р. Штернберг зазначає, що процес творчості можливий за наявності трьох особливих інтелектуальних здібностей:

- синтетична здатність бачити проблеми в новому світлі і уникати звичного способу мислення;
- аналітичні навички, які дозволяють оцінювати або розробляти ідеї для подальшого розвитку;
- практична контекстна здатність переконувати інших у цінності цієї ідеї.

Якщо людина розвивається відповідно до аналітичних навичок на шкоду іншим двом, то вона є блискучим критиком, але не творцем. Синтетичні здібності, які не підтримуються аналітичною практикою, породжують багато нових ідей, але вони не виправдовуються дослідженнями та завданнями. Практичні здібності без двох інших можуть призвести до яскраво представлених, але «неякісних» ідей. Творчість вимагає незалежності мислення стереотипів і зовнішніх впливів.

Творчість, з точки зору Р. Штернберга, передбачає здатність приймати відповідні ризики, готовність подолати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність до небезпеки і готовність протистояти думкам інших.

Відомі вітчизняні дослідники творчості, зокрема, Лук А. Н., здійснивши наукові пошуки на біографіях видатних вчених і митців, виділяють такі здібності до творчості [29, с. 85]:

- 1) уміння бачити проблему, коли інші її не вбачають;

- 2) спроможність зворотних розумових операцій, заміщення кількох понять єдиним, і використання інтенсивніших інформаційних символів;
- 3) вміння застосовувати навички, здобуті у вирішенні інших проблем;
- 4) спроможність сприймати реальність як ціле, а не розділяти її на фрагменти;
- 5) спроможність знаходити асоціації для незнайомих понять;
- 6) спроможність пам'яті виробляти необхідну інформацію в потрібний час;
- 7) нетривіальність мислення;
- 8) можливість вибору альтернативи для вирішення питань до їх з'ясування;
- 9) спроможність повторно інтегрувати інформацію в існуючі системи знань;
- 10) спроможність бачити речі, як вони є, розрізняти те, що можна спостерігати від того, що вводиться інтерпретацією;
- 11) здатність генерувати ідеї;
- 12) творча фантазія;
- 13) вміння уточнювати деталі для посилення оригінальної ідеї.

Вчені Синельников В. та Кудрявцев В. визначили на основі узагальнення даних з історії різних наук такі універсальні творчі здібності, які історично склалися:

- 1) реальність уяви - візуалізація загальної тенденції, або еволюційної картини цілісного об'єкта, ще до того, як людина отримає якесь уявлення про неї.
- 2) спроможність бачити всю річ перед частинами;
- 3) ситуативний характер творчих рішень, здатність вирішувати проблему - не вибирати, а робити альтернативу;
- 4) експерименти - спроможність самостійно утворювати умови, за яких об'єкти більш яскраво проявляють свою латентну природу в звичайних ситуаціях, а також спроможність відстежувати й аналізувати характеристики «поведінки» об'єктів у таких умовах.

Науковці С. Альтшуллер, В. М. Цуріков В. В. Митрофанов, М. С. Гафітулін, М. С. Рубін, що займалися розробкою програм і методів творчої освіти на основі

ТРІЗ (Теорія вирішення завдань винаходів) і АРБЗ (Алгоритм розв'язання задач винаходів), виділяють наступні можливості, що представляють одну з складових потенціалу творчості [42, с. 65]:

- 1) здатність до ризику;
- 2) девіантне мислення;
- 3) варіативність в процесі мислення та вчинення дій;
- 4) стрімкість мислення;
- 5) уміння виражати оригінальні ідеї та знаходити новації;
- 6) розвинена фантазія;
- 7) перцепцію варіативності різноманітних явищ;
- 8) потужні естетичні цінності;
- 9) відсутність браку інтуїції.

В. І. Андреев запропонував структурну модель для розробки наступних вбудованих компонентів (блоків) творчих здібностей людини:

1. мотиваційно-творча діяльність та орієнтація особистості;
2. логічні логіко-інтелектуально-логічні можливості особистості;
3. евристично-інтелектуальна, інтуїтивна здатність людини;
4. ідеологічні якості особи, яка сприяє творчій діяльності;
5. здатність індивідів самостійно управляти освітньою та творчою діяльністю;
6. творчо-комунікативні здібності особистості;
7. ефективність творчої діяльності.

Розглядаючи структуру творчих навичок у своїй роботі «Художня освіта і творчі навички» А. А. Мелік-Пашаєв, крім естетичної і творчої спрямованості особистості, зазначив головний персонаж уяві [31, с. 94].

А. Н. Лук виділив три типи мислення:

- 1) Логічний - витягує майбутнє з сьогодення за допомогою логічних перетворень.
- 2) Критичний - шукати те, що насправді не потрібно змінювати.

3) Творчий - створює принципово нові ідеї, а також ідеї, які ще не мають прототипів у реальному світі, навіть якщо вони базуються на елементах реальності. Творча фантазія А. Н. Лука зайняла провідну роль у розвитку суспільства.

У Столяренко (43) виділяються такі здібності, які відрізняють творчість: пластичність (здатність знаходити багато рішень), мобільність (швидкий перехід від одного аспекту однієї проблеми до іншої, не обмежуючись єдиною точкою зору), оригінальність (результат несподіваних, нетривіальних рішень).

Відомий американський психолог Д. Гілфорд виявив 16 таких інтелектуальних здібностей. Серед них: швидкість мислення (кількість ідей, що виникають в одиницю часу), гнучкість мислення (здатність переходити від однієї ідеї до іншої), оригінальність (здатність генерувати нові, нестандартизовані ідеї), цікавість (чутливість до проблем у світі), здатність до розробки фантастичної гіпотези (повна ізоляція реакції реальності при наявності логічного зв'язку між стимулом і реакцією), повнота (здатність надати продукту готовий вигляд). Проблема була розвинена в роботах П. Торренса. Його підхід ґрунтується на тому, що до факультетів, які потребують творчості, належать: легкість, що оцінюється за критерієм швидкості виконання завдання, гнучкість, що залежна від частоти переходу від одного класу об'єкта до іншого, і оригінальність, що оцінюється як мінімально можлива частота для надання конкретної відповіді в певній групі людей.

У цьому підході критерієм творчості є не якість результату, а характеристики й процеси, що активізують творчу продуктивність: швидкість, гнучкість, оригінальність і старанність розробки завдань. На думку Торренса максимальний рівень творчих досягнень можливий при комбінації тріади факторів: творчих здібностей, творчих умінь і творчої мотивації. У психології прийнято зв'язувати здібності до творчої діяльності, насамперед з особливостями мислення. Творче мислення характеризують асоціативність, діалектичність системність [27, с. 65].

Асоціативність – це здатність бачити зв'язок і подібний риси в предметах і явищах, на перший погляд не порівнянних. Сформулювати протиріччя й знайти спосіб їх дозволу дозволяє діалектичність мислення. Ще одна якість, що формує творче мислення - це системність, тобто здатність бачити предмет або явище як цілісну систему, сприймати будь-який предмет, будь-яку проблему всебічно, у всьому різноманітті зв'язків; здатність бачити єдність взаємозв'язків у явищах і законах розвитку. Розвиток саме цих якостей робить мислення гнучким, оригінальним і продуктивним.

Ряд учених ґрунтується на зв'язку творчого мислення з асоціаціями. С. Мідник відзначає, що мислення вважається тим більше творчим, чому більш віддаленими є ідеї, між якими виникають асоціації, вони повинні у свою чергу відповідати вимогам завдання й характеризуватися корисністю. Шляхами креативних рішень, заснованих на асоціаціях, є: інтуїтивна прозорливість, знаходження подібності межу окремими елементами (ідеями), і опосередкування одних ідей іншими.

Креативність охоплює деяку сукупність розумових і особистісних якостей, що визначає здатність до творчості. Одним з компонентів креативності є здатність особистості. Багато з дослідників виділяють у творчій поведінці мотивацію, цінності, особистісні риси індивіда. Під впливом мотивації показники креативності зростають.

К.М. Гуревич, Е.М. Борисова відзначають, що існують точки зору на мотивацію креативності як на прагнення до ризику, до перевірки межі своїх можливостей і як на спробу щонайкраще реалізувати себе, максимально відповідати своїм можливостям, виконати нові, незвичні види діяльності, застосувати нові способи діяльності [11, с. 73].

А.М. Матюшкін вважається, що для творчості необхідна мотивація досягнень. Згідно Я.А. Пономареву, в основі творчості лежить глобальна ірраціональна мотивація відчуження людину від світу. Особливості мотивації

творчої особистості вбачаються їм у задоволенні не стільки досягненням результату творчості, скільки в самому процесі, прагненні до творчої діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури по проблемі розвитку творчих здібностей показав, що дотепер не вироблений єдиний підхід до оцінки творчих здібностей. Незважаючи на відмінність підходів до їхнього визначення, дослідники одноставно виділяють творчу уяву і якості творчого мислення (гнучкість думки, оригінальність, допитливість і ін.) як обов'язкові компоненти творчих здібностей. У якості критерію виступає створення нового продукту, а також реалізація людиною власної індивідуальності, при цьому зовсім не обов'язково створення якогось продукту й ін. Практично у всіх підходах підкреслюється така важлива відмінна риса креативності, як здатність вийти за рамки заданої ситуації, здатність до постановки власної мети.

Більшість авторів пропонує трикомпонентну структуру. Зокрема, О. Лук виділяє творчі здібності, пов'язані з мотивацією, темпераментом та розумовими здібностями. М. Татаренко для характеристики творчих здібностей засобами театрального мистецтва оптимальною вважає трикомпонентну структуру, яка відповідає змісту провідних діяльностей (когнітивний, емоційний і комунікативний компоненти).

І.А. Малахова пропонує наступну структуру творчих здібностей: мислення (конвергентне, дивергентне); якісні показники розумової діяльності (широта категоризації, швидкість, гнучкість, оригінальність); уява; творче самопочуття; інтелектуальна ініціатива (творча активність, чутливість до проблеми). В.Т. Кудрявцев, розглядаючи структуру творчого потенціалу, указав на уяву й ініціативність. Е.В. Гетьманська виділяє три взаємозалежні структурні компоненти: пізнавальна мотивація; творче мислення; творчі якості особистості. Т.А. Баришева поряд з мотивацією й дивергентністю включає в структуру творчих здібностей і естетичний компонент (формотворчість, перфекціонізм). Е.В. Гончарова включила в пізнавально-креативний компонент уяву й емоційну розвиненість, у пізнавально-

інтелектуальний - вербальний інтелект, творче мислення, пізнавальну активність, а у творчий - творче сприйняття й творчий продукт. Л.М. Карпова обґрунтувала в структурі творчих здібностей існування когнітивного, емоційного й мотиваційного компонентів [52 ,с. 87].

В Е.П. Шульги є емоційний і діяльний компоненти. Мотивація й особистісні особливості об'єднані дослідником у мотиваційно особистісний компонент. Креативність, творче мислення й уяву входять у когнітивно-креативний. Тут ми спостерігаємо в структурі всі ті компоненти, з якими вже зустрічалися в роботах різних дослідників, представлених нами вище.

З погляду Г.В. Терехової розвиток творчих здібностей є результат навчання творчої діяльності. Тому дослідник виділяє в структурі творчих здібностей наступні компоненти: творче мислення, творча уява, застосування методів організації творчої діяльності [16, с. 34].

Автори виділяють декілька провідних компонентів у структурі творчих здібностей, які відносяться до когнітивної, мотиваційно-афективної та діяльнісно-поведінкової сфер особистості.

Охарактеризуємо кожний із цих складників більш докладно.

Зокрема, провідним у структурі творчих здібностей визнається когнітивний компонент, що охоплює процеси репродуктивного і творчого сприймання, творчого мислення, творчої уяви та творчої уваги. Більшість авторів вважають, що ядром структури творчих здібностей є інтелектуально-евристичні здібності (Дж. Брунер, Л. Виготський, Дж. Гілфорд).

На думку Е. Травіної провідними є здібності генерувати ідеї, висувати гіпотези, фантазувати, асоціативно мислити, переносити знання і вміння в нові ситуації, оцінювати. Зокрема, О. Комаровська наголошує на тому, що важливу роль відіграє здатність учнів мистецьких закладів створювати художній образ, демонструвати продуктивність, гнучкість дій [29, .с 56].

Учені (І. Поклад, М. Алейнікова, М. Руденко, Л. Шелестова, О. Рогоза, І. Загурська) до структури когнітивного компонента творчих здібностей уключають творчу уяву (Л. Виготський, В. Ражніков, С. Рубінштейн) та художнє мислення (О. Лук, А. Щербо, Г. Шевченко) [45, с. 81]. Автори стверджують, що чільне місце у структурі творчих здібностей посідають спеціальні знання та знання способів творчих дій та умінь.

Важливе місце у структурі творчих здібностей посідає афективний компонент. Зауважимо, що вчені по-різному тлумачать його зміст. Емоційний аспект цього компонента містить, на думку В. Татаренка, здібності до емоційного відгуку, емоційної чутливості на твори мистецтва, естетичні емоції та відчуття (Д. Джола, Б. Клименко, В. Омельчук, А. Щербо).

В. Татаренко, використовуючи для другого компонента назву емоційно-вольового, стверджує, що він пов'язаний з емоційнообразним переживанням музики, вольовою регуляцією творчого пошуку (Л. Веккер, В. Вілюнас, Л. Виготський, Б. Додонов, Г. Саїк, Б. Теплов) [32, с. 95].

В. Моляко наголошує на вагомій ролі у структурі творчих здібностей складних особистісних якостей, що зумовлюють вияви потреби, ініціативи, активності учнів мистецьких закладів освіти під час створення певного творчого «продукту».

До змісту мотиваційно-особистісного аспекту компонента належать такі психофізіологічні якості особистості, як загальна рухова активність, що є основою їхньої пластично-емоційної виразності; почуття ритму, музикальність, художньо-естетичну спрямованість тощо. Зауважимо, що когнітивний та мотиваційно-особистісний компоненти взаємодіють, адже динамізм емоційної складової мотиваційно-особистісного компонента корелює із гнучкістю та оригінальністю когнітивних здібностей.

На думку дослідників, третій компонент у структурі творчих здібностей пов'язаний із практичною творчою мистецькою діяльністю та поведінкою,

комунікацією. Зокрема, В. Татаренко цей компонент визначає комунікативним, оскільки він відбиває специфіку внутрішньогрупової комунікації.

Враховуюче те, що єдиної структури творчих здібностей в науковій літературі не існує і є двокомпонентна, трикомпонентна, чотирикомпонентна та багатоконпонентна структура даного феномену. Однак мотиваційний, особистісний і когнітивний компоненти знайшли відбиття в багатьох роботах з даної проблеми. Багато дослідників цими компонентами й обмежуються.

У нашому дослідженні ми будемо спиратися на трикомпонентну структуру даного явища (творчих здібностей):

1) Мотиваційно-особистісний компонент відображає ціннісне ставлення, позитивну спрямованість особистості учня на творчість: існування потреби у самовираженні, самореалізації, спрямованість і стійкість інтересу до рефлексивної творчої діяльності (процесу і результату). Цей компонент уключає емоційно забарвлений інтерес до творчої діяльності, ступінь виявлення самостійності у процесі виконання завдань «відкритого» типу (В. Моляко), високу мотивацію особистісних та навчально-творчих досягнень. До структури мотиваційно-особистісного компонента входять якості творчої особистості, необхідні для творчої діяльності (емоційна сприйнятливність, багатство емоційних переживань, інтенсивність емоційних реакцій, чутливість, вразливість, здатність до суб'єктивних емоційно-естетичних реакцій, емпатії).

2) Когнітивний (інформаційно-евристичний) компонент містить спеціальні знання основних понять, знання індивідуальних способів сприймання, запам'ятовування, мислення та суб'єктивної реалізації творчих завдань. Когнітивний компонент демонструє здібності до створення, перетворення, суб'єктивних інтерпретацій образів, оригінальності та нестандартності у вирішенні задач, рефлексії власної творчої діяльності [17, с. 43].

3) Діяльнісно-поведінковий компонент містить систему сенсорно-музично-рухових умінь, що характеризують загальну рухову активність як основну умову

пластично-емоційної виразності, здатність до імпровізації та комунікації як безпосереднє самовираження, що дозволяють продуктивно здійснювати діяльність і виявляти творчі здібності.

Отже, структура творчих здібностей складається з мотиваційно-особистісного, когнітивного та діяльнісно-поведінкового компонентів, які демонструють здатність особистості до ціннісного ставлення, суб'єктивного відкриття образного змісту, емоційного смислу у процесі вирішення творчих завдань.

1.3. Психологічні чинники розвитку творчих здібностей майбутніх психологів

Особливе місце у становленні й розвитку особистості молодшої людини, реалізації її творчих здібностей належить студентським рокам. Опираючись на особистісно-діяльнісну концепцію Г.С. Костюка (розвиток особистості як індивідуальності), гармонійний розвиток особистості й ефективність, продуктивність професійної діяльності пов'язано, насамперед, з проблемою гармонійної і творчої цілісності, суб'єктивного та об'єктивного формування образу професіонала [25 ,с.84].

Один із пріоритетних векторів сучасного вищої освіти - розвиток творчої особистості, формування готовності не тільки до професійної мобільності, конкурентоспроможності, але й до соціальної й творчої активності. Сьогодні зростає потреба суспільства в підготовці самостійних, ініціативних фахівців, здатних постійно самовдосконалюватися в особистісному й професійному аспектах. Реалії нового тисячоріччя вимагають активізації творчого потенціалу особистості, дослідження й організації самостійної діяльності студентів, створення умов для їхнього творчого самовираження. Актуальність проблеми підкреслюється не тільки посиленою соціальною необхідністю наявності творчих людей у журналістиці XXI в., але й зростаючою потребою особистості в розвитку своєї

індивідуальності, унікальності, цілісності. У процесі професійного становлення перед студентом постає необхідність не лише отримати знання, уміння і навички з фахових дисциплін, а й здобути вміння творчо засвоювати і використовувати інформацію, викристалізовувати творчу позицію щодо реалізації своїх здобутків у діяльності.

У психологічній літературі досить часто говориться про проблему розвитку творчих здібностей студентської молоді. Слід помітити, що у роботах названих вище дослідників говориться, що творчі здібності можна розвивати й що в процесі оволодіння знаннями й уміннями відбувається розвиток особистості, у тому числі й по напрямкові її підготовки до діяльності на рівні творчості. За твердженням С. Л. Рубінштейна, тільки через знання й уміння формуються творчі здібності.

Для студентської молоді характерним є процес інтенсивного становлення особистості, пошук шляхів самореалізації, в моральному розвитку помітним є зростання свідомих мотивів поведінки та зацікавленості багатьма моральними проблемами (життєва мета, спосіб життя, кохання, дружба тощо), спостерігається розвиток емоційно-вольової сфери. Студентському віку притаманна також вибірковість щодо різних джерел інформації, загострене естетичне ставлення до дійсності, мистецтва, природи, прагнення до краси взаємовідносин, культури поведінки, прояву особистісного «Я» [32, с.56].

Виходячи з гуманістичних поглядів на творчість, учні не повинні бути творцями. У своїй щоденній повсякденній діяльності вони не зобов'язані створювати нові ідеї, форми або моделі поведінки. Їм досить простих рецептів та поведінки, що походять з життєвого досвіду і далекі від творчості. Зовсім інакше про молоду людину. Їхня діяльність пов'язана з розвитком і тому має на меті виховувати себе. Творчість, таким чином, набуває свого первинного біологічного значення внаслідок життєвої необхідності зростування. Творча діяльність - це біологічна потреба молодої людини, задоволення якої є необхідною передумовою для оптимального розвитку людини.

Творчість молодшої людини, як і творчість художника, є результатом діалектичної гри мотивованого спостереження і спонтанної уяви. У процесі розвитку дитяча творчість ускладнюється невідповідністю між сімейними та шкільними діями, які більш зацікавлені у стабілізації та відтворенні соціальної структури або передачі знань, ніж у стимулюванні творчості. Творчість молодшої людини суб'єктивна. Ефект і результат творчості в суб'єктивному сенсі - це об'єкти (продукти, відкриття, поведінка), які є новими і корисними для творчого студента. Не треба вирішувати проблему найкращим або ідеальним способом, але рішення має бути «іншим», тобто новим і водночас корисним для підлітка. Їх роботу слід розглядати і оцінювати індивідуально, використовуючи критерій оригінальності та корисності по відношенню до кожного підлітка, а не посиляючись на більш загальні, об'єктивні норми, які застосовуються до творчості дорослих. Відмінністю між ними є використання різних форм творчої діяльності, ступінь підготовки знань за допомогою різних методів створення.

У науковій літературі виділяються наступні характеристики творчих здібностей студентської молоді:

- 1) здібності до "бачення" проблеми як найважливіша якість, що визначає системність практико-пізнавального процесу;
- 2) оригінальність мислення, що розкривається в здібності дивитися на предмет нетрафаретно, побачити його в новому світлі;
- 3) діалектичне мислення як найважливіша інтегральна характеристика творчого стилю діяльності;
- 4) легкість асоціювання як здатність створювати нові психологічні утвори;
- 5) легкість інтегрування ідей або здатність генерування ідей;
- 6) здатність до оцінних дій і критичність мислення, розглянута як строго контрольоване відношення до вступники інформації;
- 7) здатність до широкого переносу знань

Створення творчої індивідуальності, розвиток творчих здібностей є важливою складовою процесу самовдосконалення особистості майбутнього психолога. «Індивідуальність – це оригінальність психіки та особистості, її унікальність». Термін «індивідуальність» багато в чому відноситься до терміна «особистість», що використовується, коли індивід характеризується як об'єкт соціальних відносин [19, с. 75].

Нереалізована індивідуальність є однією з причин уповільнення соціалізації майбутніх психологів, їх саморозвитку та самореалізації в наступній професійній діяльності. Розвиток творчих здібностей сприяє розвитку особистості психолога в нових можливостях самовдосконалення і професійного вираження. Тенденція до самовираження у психолога набуває особливої сили, здається, що вона є необхідною характеристикою життя та зміцнює його.

Існують методи мотивації та вдосконалення творчого мислення. Ефективність вирішення творчих завдань залежить від стилю мислення особистості. О. Мілашовська визначає такі основні складові в системі творчого потенціалу людини [22, с. 69]:

1) інтенсивна мотивація пошуку включає передумови, схильності, що проявляються у підвищеній чутливості, вибірковості та динаміці психічних процесів; цікавість, бажання створити щось нове, схильність вирішувати проблеми і шукати; швидкість отримання нової інформації, формування асоціативних блоків;

2) пізнавальна діяльність - це інтереси, їх орієнтація, частота і систематичні прояви, домінування пізнавальних інтересів; тенденція до постійних порівнянь, вибору стандартів для майбутнього відбору; прояв загального інтелекту - розуміння, швидкість оцінювання та прийняття рішень, доцільність заходів; відносно швидке оволодіння навичками, технікою роботи, ремеслами тощо;

3) незалежність: наполегливість, відданість, рішучість, старанність, систематична робота, сміливі рішення; творчість - здатність поєднувати, знаходити і реконструювати аналоги, розуміти тенденції до змін варіантів, економічну

ефективність при прийнятті рішень, раціональне використання ресурсів, час тощо; уміння розробляти особисті стратегії і тактики для розв'язання спільних і спеціальних нових завдань виходу із складних, нестандартних екстремальних ситуацій тощо;

4) чутливість до продуктів розумового процесу включає емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивну оцінку, вибір тощо; інтуїтивізм - це здатність робити швидкі оцінки, рішення, прогнози.

Професійно творчі студенти – психологи та педагоги – складаються з двох компонентів: пошукової-дослідницької й науково-дослідницької діяльності. Методи вдосконалення мислення та евристичної діяльності, такі як мозковий штурм, синетика, метод фокус-об'єкта, метод морфологічного аналізу, контрольні питання, застосування теорії, визначень, експериментальна плутанина, протиріччя, оновлення, перекодування [30, с. 84].

У сучасних умовах завданням освіти є забезпечення творчого мислення при прийнятті рішень у складних і непередбачуваних умовах, що вимагає застосування нових підходів і прогнозів, відповідальності за розвиток знань і практик, оцінку стратегічного розвитку команди. При цьому навчальна здатність значною мірою автономна і самодостатня.

Концепція творчої освіти передбачає, що фахівці повинні мати спеціалізовані концептуальні знання, які вони набули в процесі навчання та професійної діяльності на рівні останніх досягнень, і які є основою для оригінального мислення та інновацій, особливо в контексті дослідницької роботи.

Внутрішня вимога успішної творчої роботи студентів - ступінь їхньої пізнавальної діяльності та самостійності. Пізнавальна діяльність у навчанні характеризується постійним інтересом до навчального матеріалу, орієнтацією на подолання труднощів при його засвоєнні, виконанні розумових операцій (аналізу,

синтезу, порівнянні тощо) для його розуміння. Психологи розрізняють три рівні пізнавальної діяльності [48, с. 71]:

1) репродуктивна діяльність - характеризується прагненням індивідуумів запам'ятовувати і відтворювати навчальний матеріал, щоб дізнатися, як застосувати його до моделі; при цьому немає явного бажання поглибити знання.

2) інтерпретаційна діяльність - характеризується прагненням особистості усвідомити, чого вона навчилася, усвідомити зв'язок з тим, чому вона навчилася, та освоїти способи застосування знань у нових умовах; індивід є більш незалежним і намагається знайти шляхи подолання труднощів;

3) рівень творчої активності - характеризується прагненням особистості шукати новий, раніше невідомий спосіб вирішення проблеми (вирішення проблеми); при цьому спостерігається витривалість при досягненні запланованої мети.

Основною передумовою розвитку творчих здібностей студентів-психологів є природні схильності, з якими народжується дитина. У той же час біологічно успадковані риси людини не визначають її здібностей. Мозок не концентрує ті чи інші специфічні здібності людини, а лише здатність будувати ці здібності (за С. Л. Рубінштейн). Умовами молодіжної творчості є фактори, які впливають на зміст, інтенсивність, перебіг і результати творчої діяльності. Існуючі внутрішні, суб'єктивні умови, а саме знання, мотивація, ціннісна система, інтелектуальні здібності тощо, можуть бути визначені як психологічне середовище особистості. Система таких факторів відноситься до попереднього аспекту феномену творчості. Зовнішні умови стосуються соціального контексту, в якому відбувається творчий процес. Це матеріальні, технічні, соціальні та культурні фактори, які впливають на ініціативу, зміст, історію та результати творчої діяльності. Фактори, що позитивно впливають на творчий процес, називаються творчими стимуляторами, натомість негативні фактори гальмують творчу діяльність. Зрозуміло, що існує зв'язок між зовнішніми та внутрішніми факторами, що впливають на творчість [20, с. 94].

В умовах розвитку творчості майбутніх студентів виділяють дві групи факторів:

- 1) характеристики середовища, в якому особистість набуває освіти, вчиться;
- 2) характеристика проблем, з якими стикається людина в процесі навчання.

Питання про те, як працює процес розвитку має пріоритет над тим, як можна стимулювати або розвивати свій творчий потенціал.

Прояв і розвиток творчих здібностей пов'язані також з формуванням ряду рис особистості, серед яких сміливість, обґрунтованість, психічна відкритість, чутливість до нової, високої толерантності до невизначеності, схильність до самостійності ситуації, самоініціативність, інтенсивна пошукова мотивація, схильність до самореалізації, впевненість у собі, схильність до ризику, енергія, інтерес, інтуїтивність, спостереження [35, с. 94].

Баррон визначає основні параметри соціальної мікросередовища, які сприяють творчості майбутніх психологів:

- 1) слабка обґрунтованість поведінки;
- 2) надмірний ступінь невизначеності;
- 3) наявність взірця творчої поведінки;
- 4) створення умов для імітації творчої поведінки;
- 5) збагачення предметне й інформаційне;
- 6) соціальне зміцнення творчої поведінки.

На думку Р. Штернберга, творчі прояви студентів-психологів визначаються шістьма основними факторами [46, с. 51]:

- 1) інтелект як здатність;
- 2) знання;
- 3) стиль мислення;
- 4) індивідуальні особливості;
- 5) мотивація;
- 6) зовнішнє середовище.

Одним з факторів розвитку творчих здібностей є певні когнітивні особливості. Для творчості такі компоненти інтелекту особливо важливі:

- 1) синтетична здатність - нове бачення проблеми, що долає межі звичайної свідомості;
- 2) аналітичний потенціал - ідентифікація ідей, які повинні бути розроблені;
- 3) практичні навички - вміння переконувати інших у цінності ідеї (вміння «продавати»). Якщо людина розвивається до аналітичних навичок на шкоду іншим двом, то вона є блискучим критиком, але не творцем. Синтетичні здібності, які не підтримуються аналітичними практиками, породжують багато нових ідей, але не виправдовуються дослідженнями і є марними. Практичні здібності без двох інших можуть призвести до продажу «поганої якості», але відкриті громадським ідеям. Ви не можете вийти за межі поля можливостей і бути творчими, якщо ви не знаєте меж цього поля. Водночас, глибокі знання можуть обмежити горизонт дослідника і позбавити його можливості повернутися до проблеми. На думку Р. Штернберга, розвиток творчості передбачає здатність приймати відповідні ризики, бажання долати перешкоди, внутрішню мотивацію, толерантність до небезпеки і готовність протистояти думкам інших.

Вияв творчості неможливий, якщо немає творчого середовища, яке виникає завдяки окремим компонентам. Ефект їх синергії не може дорівнювати ефекту кожного з них. Мотивація може компенсувати відсутність творчого середовища, інтелекту і значно підвищити рівень творчості [53, с. 92].

Відомо також, що творчі завдання є важливим засобом виховання інтелектуально розвиненої особистості. Це надзвичайні завдання, які формують конкретні вимоги, що ґрунтуються на знанні закону, але немає прямих або непрямих посилань на ті явища, закони яких повинні використовуватися для вирішення цих проблем.

Розвиток здібностей до творчості у майбутнього психолога залежить від педагогічної підтримки, а саме взаємодії навчальних тем (Е. Бондарєвська, А.

Петровській, Т. Сущенко, А. Тьубельський) творчої співпраці (Ш. Амонішвілі, А. Адамський, І. Іванов) педагогічної підтримки (Н. Крилова, Н. Михайлова, С. Поляков, І. Фрумин, І. Якіманська, творчий діалог між викладачами та студентами (І. Кон, М. Кондратьєв, А. Мудрік).

У розвитку творчих здібностей студентів велике значення має особистісно-орієнтований підхід та індивідуальний навчальний шлях, який, як вважає С. Воробйов, має певні особливості [29, с. 60]:

1) він розроблений суто для певного студента як його особистісна творча програма;

2) у фазі розвитку індивідуального навчального шляху студент виступає: як суб'єкт вибору диференційованого навчання, що пропонується навчальним закладом; як «неформальний клієнт» навчального закладу, для якого розроблена освітня програма - індивідуальний маршрут, що враховує освітні потреби, освітній профіль та інші індивідуальні особливості; 3) на етапі реалізації студент виступає як предмет навчання; у цьому випадку особистісно орієнтований навчальний процес реалізується як індивідуальний навчальний шлях, що залежить від функціональності освітньої підтримки.

Виходячи зі структури, творчі здібності можна визначити як інтегративний, динамічний утвір, що формується на основі творчих задатків і визначальне успішність виконання будь-якої діяльності, що має творчий аспект.

Розділяючи думку Б.М. Теплова, відзначимо, що здібності існують у розвитку й цей розвиток здійснюється в діяльності.

Для розвитку творчих здібностей необхідно використовувати різні творчі завдання, оскільки останні стимулюють дітей на генерування нестандартних ідей. Це підтверджує дослідження С.М. Чурбановій і Н.В. Бересневій, у якому виявлені значимі кореляційні зв'язки з окремими показниками дивергентного мислення й уяви [51, с. 73].

Однією із особливостей творчих здібностей студентів – психологів є

формування в них позитивної мотивації до творчої діяльності. С. Сисоєва стверджує, що мотиваційно творча активність особистості студента-психолога проявляється у винятковій допитливості творчої особистості, почутті захоплення від своєї діяльності, прагненні досягти нових висот і успіхів, в ініціативі й бажанні оволодівати основами діяльності.

Вплив внутрішньої (пізнавальної) мотивації на успішність рішення творчих завдань розглядав І.І. Ільєсов, що виявив можливості породження зазначеної мотивації й підвищення її рівня за допомогою навчання евристичним прийманням.

Розвиток творчих здібностей можна також здійснювати за допомогою різного роду психологічних механізмів. У літературі термін "механізм" не має однозначного визначення. Значний внесок у розкриття поняття "психологічний механізм" вніс В.М. Леонтьєв, на думку якого, це "система психічних явищ, призначена для перетворення й формування активності, вираженої одним або декількома мотивами, у необхідну активність, виражену іншими мотивами".

Р. Швай виявила погляди студентів-психологів на творчість, які умовно поділила на три групи [57, с. 94]:

1) творчість не характерна для молодих людей або вони дуже рідко присутні, вони не створюють нічого цінного і нового. Такий підхід можна охарактеризувати як елітарний, об'єктивний;

2) молодь, безумовно, творча, а їхня діяльність проявляється у творчості. Як стверджується, молоді люди більш творчі, ніж дорослі. Такий підхід називається суб'єктивно-гуманістичним;

3) у середині цих груп є третя, представники якої стверджують, що молоді притаманна творчість лише в певних галузях, зокрема в мистецтві, а в інших (суспільна діяльність, наука) вони не проявляють видатних здібностей.

Проблеми творчості широко розроблялися в сучасній психології. У цей час дослідники ведуть пошук інтегрального показника, що характеризує творчу особистість. Дані наукових праць говорять про те, що дослідження, проведене в

реальному житті, правомірно тільки в тому випадку, якщо воно спрямоване на вдосконалювання виховного середовища, у якому формується студент, сприяючи суспільній практиці, на створення педагогічних умов, що сприяють розвитку творчості в студентів. Робота над розвитком творчих здібностей дозволяє їм вчасно побачити, розглянути, звернути увагу і зрозуміти здібності студентів, що потребують підтримки й розвитку. Чим вищою є ступінь творчого розвитку студента, тим вища його продуктивність.

Система професійної освіти для розвитку творчих здібностей студентів орієнтована на прояв інтересу до самостійної розумової діяльності, необхідність власних досліджень процесів і явищ, прагнення до провокаційних завдань, наполегливість у набутті інтелектуальних здібностей та необхідність інтенсивної творчої діяльності. Величезне значення для розвитку творчих здібностей студентів має добре організована й систематизована дослідницька робота студентів. Учбово-дослідницька діяльність студентів - це можливість рішення дослідницьких завдань, які особистісно значимі для студента й при цьому сприяє формуванню нових знань. Для того щоб студент прагнув активно розбудовувати свої творчі здібності, йому неодмінно потрібна допомога викладача, який помітить творчу індивідуальність свого студента й дозволить їй розкритися у всіляких видах діяльності.

Основної аудиторної дослідницької діяльності є самостійна діяльність студентів за рішенням проблемних завдань заняття, поставлених студентом. Крім заняття, студенти можуть проводити дослідницьку роботу, яка полягає в самостійних завданнях дослідницького характеру по різних предметах. Дослідницькі самостійні завдання повинні бути поставлені чіткими, зрозумілими й логічними інструкціями з виконання завдань наступними словами:

Накопичення самостійного досвіду творчої діяльності кожного студента означає активне використання колективних, індивідуальних та групових форм роботи на всіх етапах виконання творчих завдань. Особисті форми дозволяють підвищити власний досвід студента і можливість самостійно обрати конкретне

завдання для вирішення. Форма групи дозволяє координувати свою думку з думкою друзів, щоб почути та проаналізувати описи, надані членами групи. Колективні форми дозволяють студентам знаходити різні перспективи для вирішення творчих проблем.

Тому ефективність роботи значною мірою залежить від характеру взаємовідносин між студентами та студентами й викладачами. Творчі здібності студента будуть розвиватися в різноманітних заходах, важливих для нього, якщо виконуються наступні умови: студент зацікавлений у виконанні творчих завдань, творче завдання є невід'ємною частиною студентської діяльності, творча робота має бути у взаємодії студента, розвиватися в цікавих ситуаціях, залежно від ситуації.

Для розвитку в майбутніх фахівців творчої активності, необхідно їх включення в напружений пізнавальний пошук, який буде результативним у тому випадку, якщо самі викладачі є носіями досвіду творчої діяльності й можуть передати його у процесі міжособистісної взаємодії. Тому ще одним фактором розвитку творчої активності студентів є їхнє творче співробітництво з викладачами, що розуміється нами як процес їх взаємодії по досягненню поставлених завдань. У такій діяльності творчий потенціал суб'єктів освітнього процесу реалізується найбільш повно й досягає якісно нового рівня розвитку.

В. В. Давидов затверджує, що "будь-яка конкретна діяльність суб'єкта (індивіда) здійснюється лише в системі цілком певних суспільних відносин. Наприклад, трудова або пізнавальна діяльність суб'єкта має досить змістовну історію свого суспільного розвитку й тому поза системою виробничих і інших соціальних відносин розглядатися не може". Отже, творче співробітництво припускає особливий тип соціально організованої взаємодії та взаємин між викладачами і студентами, що забезпечує перебудову всіх компонентів структури пізнавальної діяльності за рахунок створення спільності цілей, способів досягнення результатів, здійснення саморегуляції цієї діяльності внаслідок зміни форм співробітництва між учасниками освітнього процесу [12, с. 94].

Справжнє творче співробітництво проявляється у виборі найбільш ефективних варіантів організації педагогічного процесу, що сприяє розвитку творчих здібностей кожного із суб'єктів освітнього процесу. Оцінка ефективності творчого співробітництва повинна здійснюватися за результатами засвоєних знань, умінь і навичок і виявлення творчої активності студентів. При цьому якісно міняється роль самого викладача, який повинен сприяти розвитку кожної особистості, вводячи іншу систему відносин у спільній діяльності, у якій відбивається інтеріоризація міжособистісних соціальних зв'язків.

Творче співробітництво, як показує практика, сприяє формуванню професійних навичок спілкування, що впливає на більш успішну адаптацію студентів не тільки у своїй навчальній групі, але згодом і в нових виробничих колективах, у яких їм доведеться трудитися. У процесі такого співробітництва в студентів формується досвід творчої діяльності, який, на нашу думку, розкривається в здібності фахівця до вдосконалювання своєї діяльності, до творчої реалізації засвоєних знань і вмінь на практиці.

Помітимо, що ряд дослідників вважає, що досвід поряд з обсягом знань, умінь і навичок є елементом змісту утвору. Даної точки зору дотримуємося й ми, але при цьому слід розрізняти види досвіду: когнітивний, досвід практичної діяльності, творчої діяльності, досвід емоційних відносин. Одночасно студенти вчаться орієнтуватися у світі соціальних, моральних і естетичних цінностей, опановують уміннями вирішення проблем, пов'язаних з виконанням людиною певної соціальної ролі й професійної діяльності, пошуку, аналізу й обробки інформації, у них формуються комунікативні навички.

Розвитку творчої активності студентів сприяє зміст професійних знань, що розуміється як система знань і вмінь, необхідних для персонального виконання одного з видів професійної діяльності, цей зміст повинний постійно приводитися у відповідність із сучасними досягненнями науки й техніки, щоб сприяти формуванню пізнавальних і професійних інтересів, схильностей і здібностей

студентів, їх намірам відносно продовження утвору.

Методологічною основою для вдосконалювання змісту професійних знань є філософське положення про те, що знання повинні служити засобом оволодіння процесами й речами й "у своєму змісті відбивати властивості й закономірності об'єктивної реальності й бачити ці речі не тільки такими, якими вони дані в природі, але й такими, якими вони можуть бути в результаті нашої практичної діяльності".

Іншим значимим фактором є оптимальний вибір форм, методів і засобів, завдяки яким навчальна діяльність здобуває творчий характер, у ході якої студент не тільки засвоює знання й способи їх одержання, але й сам створює нові знання й здобуває новий досвід, що є значимим і діючим джерелом розвитку творчих здібностей.

Успішна організація процесуальної сторони творчості для придбання відповідного досвіду, як вважають А. Ньюелл, Дж.С. Шоу, Г.А. Саймон, можлива, якщо [55, с. 61]:

- 1) продукт розумової діяльності має новизну й цінність;
- 2) розумовий процес також відрізняється новизною в тому розумінні, що вимагає перетворення або відмови від раніше прийнятих ідей;
- 3) цей процес характеризується наявністю сильної мотивації й стійкості, протікаючи протягом значного періоду (постійно або з перервами), або з великою інтенсивністю;
- 4) проблема, поставлена спочатку, неясна й погано визначена, так що потрібно її переформулювання.

Розв'язок проблеми розвитку творчої активності студентів може здійснюватися по різних напрямках. Традиційним у вузах є написання рефератів, курсових і дипломних робіт, участь студентів у роботі наукових кружків, студентського наукового суспільства, що, безумовно, сприяє оволодінню ними вміннями ведення дослідницької роботи; одержали широке поширення проблемні лекції й семінари. Постановка проблем, створення проблемних ситуацій, що

викликають у студентів інтелектуальні утруднення, що збуджують у них пізнавальний інтерес психологічні умови, що й створюють внутрішні, для активного засвоєння нових знань, у кожному випадку має свої особливості.

Використання в процесі навчання різних видів творчих робіт (інформаційно-реферативних, проблемних, натуралістичних, дослідницьких), незважаючи на різний рівень їх складності, сприяє залученню студентів в активну діяльність, розвитку в них творчого потенціалу, мотивує на пошуки нових підходів до чинених предметних дій, знаходження нових способів рішень.

Іншим не менш значимим напрямком у рішення названої проблеми є реалізація міждисциплінарних зв'язків у навчальному процесі, на основі яких формуються здібності до синтезування знань із різних областей, розгляду всіх об'єктів і явищ у їхньому взаємозв'язку й розвитку й застосуванню цих знань на практиці завдяки широкому переносу в нові ситуації. Це, у свою чергу, сприяє розвитку пізнавальних потреб, що реалізуються в активній і самостійній пізнавальній діяльності, що обумовлює створення внутрішнього плану дій. Зі сказаного можна зробити висновок про те, що при використанні певних методів навчання студенти включаються в активну творчу діяльність [19, .с 84].

Ще одним фактором розвитку творчої активності студентів є психологічна готовність трудитися в певній області, що має на увазі наявність конкретних установок на знаходження оптимальних способів професійної діяльності, оцінку своїх можливостей для компетентного виконання виробничих завдань, подолання різного роду утруднень, що з'являються, і досягнення планованих результатів. Ця готовність формується протягом усього періоду навчання, але особливо важливо створити всі передумови для формування названого якості в початковий період. Цьому багато в чому сприяли б такі форми занять, як соціально-психологічний тренінг, рольові ігри з попередньою психологічною діагностикою, що навчаються й наступної рефлексією. При цьому заняття повинні відрізнятися чіткою практичною спрямованістю, використанням різноманітних методів, що

активізують пізнавальну діяльність, що навчаються й сприяючих формуванню прийомів переносу набутих знань і вмінь у нові ситуації.

Для розвитку творчих здібностей майбутнього психолога, необхідні психологічно й педагогічно комфортні умови, що сприяють творчому самовираженню особистості:

- створення комфортного творчого освітнього середовища, у якому студент може самореалізуватися в процесі нестандартних видів навчальної діяльності (інтерактивна лекція, дискусія, семінар- інтерв'ю, випуск студентської газети, публічний захист творчих проектів, студентські блоги);

- креативний підхід до керування процесом

- розвитку творчих здібностей студентів; забезпечення варіативності підготовки із пріоритетною орієнтацією на розвиток творчого потенціалу особистості й на індивідуальні здібності майбутнього психолога (обрані за власним бажанням студента професійно орієнтовані курси підсилюють мотивацію навчання, що підвищує рівень професійної підготовки);

- використання індивідуальних, колективних учбово-творчих завдань, що стимулюють прояв творчого потенціалу й уміння працювати в команді;

- постановка проблемних завдань, розв'язок яких припускає співтворчість і творча діалог;

- організація спільної творчої діяльності студентів і викладачів, що сприяє нагромадженню й передачі досвіду творчої діяльності;

- комбінація індивідуальної й колективної форм навчальної діяльності студентів;

- самоорганізація творчої самостійності майбутніх психологів;

- конструювання психологічних ситуацій, стимулюючих творче мислення, саморозвиток культури діалогу, творчий підхід до рішення професійних завдань;

- духовно-творча взаємодія студентів і викладачів на діалогічних початках; установлення гуманістичних міжособистісних відносин як базової основи розвитку

творчого потенціалу;

- використання інноваційних технологій, зокрема індивідуально-творчого навчання, що припускає вивчення індивідуальних професійно значимих здібностей студентів і їх подальший творчий розвиток у процесі навчання;

- забезпечення взаємозв'язку вищої школи з професійним середовищем, посилення професійно-творчої спрямованості навчання.

Розвиток творчих здібностей майбутнього психолога в процесі професійної підготовки - це змістовно-ємний і тривалий процес, етапи якого можна охарактеризувати в такий спосіб:

I - орієнтовно-професійний (професійне самовизначення студента);

II - учбово-освітній (формування ціннісного відношення до професійної діяльності, розвиток творчого мислення);

III - професійно-практичний (формування образу творчої професійної діяльності, прагнення до професійно-творчої самореалізації);

IV - професійно-творчий (усвідомлення творчої суті журналістської діяльності й самого себе як творчого психолога).

Особлива увага на кожній стадії слід приділяти розвитку творчого мислення студентів, яке, на думку українського вченого С. Сисоевій, у комплексі з ефективним використанням навчального часу, підвищенням рівня знань і вмінь, оволодінням основним арсеналом дослідницької роботи, одержанням результатів, деякою мірою завдяки самостійній діяльності, придбанням студентами власного досвіду, професійних навичок є основними складовими розвитку творчого потенціалу особистості [48, с. 61].

Студент, який здатний захищати свої погляди і позиції, може вигравати дискусії і досягати максимальної творчої самореалізації. А якщо він може себе утверджувати в освітньому середовищі, то стане конкурентоздатним в професійному середовищі. Сучасний студент може бути професійно грамотним, конкурентоспроможним та з високою культурою спілкування і творчим підходом

до професійної діяльності; він вміє побачити те, що ніхто ніколи не помітить. Адже журналістика - "особлива професія, професія, яка може зробити навколишній нас світ нестерпним, тривожним, змусити тріпотіти наше серце або, навпаки, у самий несподіваний момент простягнути нам руку допомоги тоді, коли ми цього не чекаємо".

Стає зрозумілим, що модернізацію сучасної освіти, у тому числі і професійної, яка спрямована на повноцінний розвиток інтелектуального потенціалу і творчих здібностей, неможливо реалізувати без такого явища, як особиста спрямованість навчання.

Тому як важливі фактори прогресу особистості можна зазначити: присутність придатного психологічного клімату (атмосферу визнання, пошани, незалежності), пристроїв і матеріалів, необхідних для діяльності, соціально-емоційних (почуття безпеки, безпеки) та інтелектуальних компонентів (творчих завдань).

Висновки до першого розділу

Актуальність проблеми розвитку творчих здібностей особистості визначається тим, що творча діяльність і творчі здібності сприяють розвитку людини як особистості, зверненої до майбутнього, що творить його, що й видозмінює своє сьогодення. Крім того, для особистості, що відрізняється високим рівнем креативності характерні такі особливості мотиваційно- значеннєвої сфери, як орієнтація на успіх і мотивація афіліації, і така особливість пізнавальної сфери, як яскраво виражена пізнавальна потреба, які необхідні для ефективного функціонування в діяльності й адаптації в соціумі.

Теоретичний аналіз понять "творчість", "здібності" і "творчі здібності" дозволяє нам підсумувати і запропонувати такі визначення. Творчість - це діяльність людини, результатом якої є нові духовні і матеріальні цінності. Як зазначає К. Б. Цюлковський, все багатство, вся краса світу, створена винахідливим генієм людини. Спроби виявити суть творчості та її закони були здійснені багатьма філософами, психологами та вченими.

Підсумовуючи різні класифікації фаз процесу творчості, Я. А. Пономарьов запропонував таку послідовність: перша фаза (свідома робота) - підготовка (особливий активний стан як передумова інтуїтивного розуміння нової ідеї), друга фаза (несвідома робота) - дозрівання (несвідома робота над проблемою, інкубація основної ідеї), третя фаза (перехід несвідомого до свідомості) - натхнення (в результаті несвідомої роботи в області свідомості, ідея приходить через рішення, перший гіпотетичний план), четверта фаза (свідома робота) - розвиток ідентифікатора та його остаточного проекту й перевірки. Основи вибору етапів творчого процесу в теорії творчості Я. А. Пономарьова (це найдосконаліша сучасна теорія творчості в психології) експериментально досліджувала факт переходу від свідомо організованих, логічно-орієнтованих пошуків до інтуїтивного вирішення проблеми або завдання. У той же час рішення спочатку не розпізнано, а зміст не

пов'язаний із вмістом попередніх пошуків. Розробка рішення відбувається на наступних етапах творчого процесу. Інтуїтивно зрозуміле рішення потім переходить до логічно повного і визнається його результатом.

Здібності - це індивідуальні психологічні риси, які є суб'єктивними умовами для успішного виконання певного виду діяльності. Навички не обмежуються наявністю знань і вмінь людини. Вони проявляються в швидкості, глибині і силі майстерності засобів і методів діяльності.

Творчі здібності – синтез індивідуально-психофізіологічних особливостей особистості й нових якісних станів (змін у мисленні, сприйнятті, досвіді життєдіяльності, мотиваційній сфері), що виникають у процесі нової для індивіда діяльності (у процесі вирішення нових проблем, завдань), що веде до її успішного виконання або появи суб'єктивно/об'єктивно нового продукту (ідеї, предмета, художнього твору і тощо). Творчі здібності властиві кожному індивідові, вони виникають і розвиваються в процесі діяльності. Велике значення для розвитку творчих здібностей має соціальне, виховне і освітнє середовище.

У нашому дослідженні ми оперуємо трикомпонентною структурою даного феномену, а саме: мотиваційно-особистісного, когнітивного та діяльнісно-поведінкового компонентів, які демонструють здатність особистості до ціннісного ставлення, суб'єктивного відкриття образного змісту, емоційного смислу у процесі вирішення творчих завдань.

Розвиток та становлення творчих здібностей майбутнього психолога – це безперервний, цілеспрямований процес актуалізації задатків, потенційних можливостей особистості, формування професійної самосвідомості, творчого підходу до рішення поставлених завдань, розвитку творчого мислення й журналістського сприйняття дійсності. Здатність до творчості – одне з основних якостей справжнього психолога-професіонала, застава його успіху в професійній діяльності. Саме це ми і будемо емпірично вивчати в наступному розділі роботи.

В результаті проведення теоретично-експериментального аналізу

психологічних особливостей творчої особистості студентів вищих навчальних закладів – майбутніх психологів виявлено, що рівень розвитку дивергентного мислення, рівень мотивації досягнення успіху, рівень розвитку творчих характеристик особистості, показники рівня розвитку самоактуалізації: орієнтація в часі, цінності, креативність, домінуючий тип акцентуацій характеру мають неабияке значення в професійній діяльності психолога.

РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Методика дослідження творчих здібностей молоді

Сьогодні використовуються різні засоби діагностування творчих здібностей: це і звичайні психолого-педагогічного дослід, і розроблені суто для цього стандартизовані й перевірені методи тестування, ігрових вправ і навчання.

Діагностика здібностей до творчості постійно шукає нові підходи і технології, які б ліпше вирішували проблеми, пов'язані з вивченням явища здібності до творчості. Невдоволення існуючими можливостями традиційних засобів виявлення творчих здібностей зі стандартизованими можливостями тестування та шкалами рейтингів призвело до розробки інших засобів: якісних методів дослідження, в ому числі динамічних досліджень, підходу «тест-тренування-тест», комп'ютерної діагностики тощо.

Згідно з програмою експерименту, були обрані методи і методики для визначення кількісних і якісних показників зазначених потужностей: модифікований тестовий анкета А. Мехрабіана, "Ідентифікація комунікаційних і організаційних тенденцій - 2" (КОС). - 2), тести «Дослідження на вербальну творчість» (E Torrens), анкету про особисту схильність до творчості Г. Девіса. Причому цей вибір діагностичного інструментарію був здійснений відповідно до моделі та компонентів професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів на засновках циклічно-вчинкового підходу і його принципах, моделях і програмі розвитку цих здібностей (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Методи діагностики компонентів професійних творчих здібностей
майбутніх практичних психологів та методи їх вивчення

Компоненти професійних творчих здібностей	Методики діагностики	Рівні прояву
Мотиваційно-особистісний	Модифікований тест-опитувальник А. Мехрабіана	високий середній низький
Діяльнісно-поведінковий	Методика «Виявлення комунікативних та організаторських схильностей – 2» (КОС – 2)	високий середній низький
Когнітивний	Тест «Дослідження вербальної креативності» (Е. Торранс), Опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом	високий середній низький

Вивчення мотиваційно-особистісного компоненту, зокрема такої його характеристики, як мотивація досягнення успіху здійснювалося за тестом-опитувальником А. Мехрабіана. Оскільки формування мотивації досягнення залежить від сприятливих умов виховання і сприятливого довкілля, то саме вона сприяє прагненню особистості до поліпшення результатів, наполегливості у реалізації власних цілей. Крім того, для психологів-практиків украй важливо мати потребу, мотиви цілі та інші стимули до продуктивної діяльності та власних творчих проявів. Тому метою діагностики за допомогою тест-опитувальників А. Мехрабіана було вивчення двох узагальнених стабільних мотивів особистості - прагнення до успіху і уникнення невдачі шляхом прагнення визначити переважання цих двох причин. Для цього було зроблено ряд заяв щодо окремих аспектів характеру, а також думок і почуттів щодо певних ситуацій у житті.

Студенти працювали з тестом, розробленим у вигляді анкети, що складається з двох форм: чоловічої (форма А) і жіночої (форма Б). Форма А містила 32

судження, а форма Б – 30. На листі відповідей поруч із судовим числом студенти запитували номер, що відповідає ступеню згоди з цим рішенням (+3, +2, +1, -1, -2, -3). На підставі розрахунку сумарного балу визначено домінуючу мотиваційну тенденцію. Оцінки всієї проби рангувалися і визначалися дві контрастні групи: 27% вибірки характеризувалися причиною пошуку успіху, а 27% - меншою причиною запобігання невдачі. Щоб уніфікувати експериментальні дані, ми повторно включили ці два варіанти відповідей до трьох рівнів (низький, середній і високий) з використанням статистичного програмного забезпечення SPSS Statistics 17.0 для соціальних наук.

Для вивчення активності-поведінкової складової професійних творчих здібностей студентів-психологів, зокрема їх здатності досягати оптимального стилю спілкування в майбутній професійній діяльності, ми використовували метод «Вивчення комунікаційних та організаційних тенденцій 2». Він покликаний виявити здатність чітко і швидко встановлювати ділові відносини і дружні контакти з людьми, бажання розширювати контакти, брати участь у групових заходах, здатність впливати на людей, їх бачення, ініціативи тощо. Результатом буде вивчення тенденцій в комунікації та організації; виявлення потенціалу особистості у розвитку її комунікативних та організаційних навичок.

Метод складається з 40 питань, для кожного з яких суб'єкт повинен відповісти "так" або "ні". Час виконання техніки - 10-15 хвилин. Водночас рівень комунікації та організаційні тенденції визначаються окремо. Для обробки даних за методом "CBS 2" розраховується кількість відповідей, що збігаються з ключем кожного розділу методу: тенденції зв'язку, організаційні навички. Зокрема, ми використовували шкалу нахилів зв'язку на трирівневій шкалі оцінки (низька, середня та висока) в обробці інформації. Слід пам'ятати, що техніка лише вказує на сучасний рівень розвитку комунікаційних та організаційних схильностей у певний період розвитку особистості. Якщо виявляється низький рівень розвитку комунікаційних та організаційних тенденцій, це не означає, що ці показники

залишаться незмінними в процесі подальшого розвитку особистості. З позитивною мотивацією, відданістю та відповідними умовами діяльності ці тенденції можуть розвиватися.

Для вивчення когнітивної складової професійних творчих здібностей ми обрали два додаткових діагнози, які дозволяють малювати повну картину творчих здібностей та їх прояви у студентів. Перший був анкетною особистою схильністю до творчості Г. Девіса. Анкета призначена для виявлення схильності до творчої поведінки у повсякденному житті. Особисті ознаки творчості містять інтерес, самодостатність, почуття гармонії, краси, альтруїзму, бажання ризику, прийняття розладу, потребу в дії. На другому етапі дослідження творчих здібностей та їх прояву у юнацькому віці, працюючи зі студентами, ми використали Методику Е.П. Торренса (адаптована А.Н. Вороніним). Дана методика дозволила нам дослідити рівень сформованості у майбутніх психологів-практиків образу професійного «Я» (дослідження рівня розвитку креативності) задля розуміння власної значущості майбутніх психологів-практиків для інших людей, відповідальності за результати праці, пізнанні себе та творчій самореалізації у процесі творчої роботи.

Тест вербальної творчості Е. Торренса, заснований на теорії дивергентного мислення Дж. Гілфорда, був використаний для тестування словесної батареї тесту, яка включала сім підтестів. У першому субтесті "Питання" передбачалося винаходити більше запитань про події на малюнку. Другий субтест "Причини" мав на меті розробити безліч причин, що викликали події на малюнку. Третій підтест "Наслідки" визначає кількість подій, що впливають з малюнка. У суб'єктному поліпшенні субтеста необхідно було запропонувати якомога більше способів поліпшення іграшкового слона. Субтест «Незвичне використання» направлено на продукування варіантів застосування картонних коробок. Підтест "Незвичайні питання" вказував кількість незвичайних предметів, запропонованих для картонних коробок; а в останньому підтесті "Неймовірна ситуація" ще далі винайшли наслідки неймовірної ситуації.

Для виконання цієї техніки давали 45 хвилин. Тести проходили в грайливому і творчому оточенні. При обробці результатів відповідальність за кожний субтест оцінювалася за наступними критеріями: біжучість (здатність індивіда генерувати велику кількість значних ідей), гнучкість (здатність застосовувати різні стратегії для вирішення проблеми), здатність візуалізувати інформацію з різних кутів зору. У результаті загальний показник розвитку професійної творчості майбутніх практикуючих психологів визначався на трьох рівнях: низький, середній і високий. Це дозволило встановити особливості формування власного індивідуального творчого стилю студентів-психологів.

Цей метод дозволяє діагностувати рівень розвитку творчості і визначити здатність до розбіжності мислення, перетворення і створення асоціацій, здатність генерувати нові ідеї і розвивати їх. Крім того, метод Е. П. Торренса дозволив певним чином досліджувати творче мислення майбутнього психолога. Творче мислення допомагає психологу реалізувати свій задум за допомогою відтворення реальної дійсності середовища та переосмислити явища, факти таким чином, щоб задовольнити адресата.

Студентам було запропоновано низку творчих тестів продуктивності. Е. П. Торренса, які згруповані в словесні, живописні і звукові підгрупи. Перше позначається як творче вербальне мислення, друге - творче фігуративне мислення, третє - творче звуково-мовне мислення.

Зауважимо, що саме в період навчальної діяльності у студента починають з'являтися прояви професійно важливих рис, точніше, їх становлення відбувається саме у навчально-професійній діяльності. Так, серед професійних якостей особистості психолога, які починають стрімко розвиватися, є творче (дивергентне) мислення. Воно забезпечує здатність майбутнього психолога піддавати аналізу суспільні явища, процеси та поняття, розвивається мобільність, критичність та оперативність мислення.

Навчально-професійна діяльність стає стимулом для розвитку ерудиції майбутнього психолога, його творчої уяви, професійної інтуїції, вміння аналізувати свої творчі дії та вміння розв'язувати професійні задачі творчим шляхом, тобто його креативності. Комплексне вивчення особливостей прояву професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів спиралося на те, що студенти у процесі професійної підготовки не лише освоювали психологічні знання, а й одночасно формувалися як творчі особистості-професіонали.

Обробку отриманих даних було здійснено за допомогою різних методів статистики, у тому числі й кореляційного аналізу та визначення рівня значущості даних констатувального етапу експерименту за допомогою статистичного пакета для соціальних наук SPSS Statistics 17.0.

2.2. Аналіз результатів дослідження

(ТМД), розроблений М. Магомед-Евміновим. Метою цього тесту є діагностування двох узагальнених стабільних мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху та мотиву уникнення невдач. У той же час оцінюється, який з цих двох мотивів домінує в предметі.

Для діагностування проявів творчого потенціалу у студентів нами було сформовано вибірку у 100 осіб – студентів Київського Національного університету ім. Т.Г. Шевченка, віком від 18 до 22 років.

Випробуванням був запропонований тест-опитувальник А. Мехрабіана для виміру мотивації досягнення творчих здібностей за тестом - опитувальником А. Мехрабіана, виявлено три рівні розвиненості творчих здібностей студентів:

високий рівень – 10 хлопців (10%), дівчат 7 (7%). Середній рівень 25 хлопців (25%). Низький рівень 16 хлопців (16%), дівчат 12 (12%).

Однією з характерних рис обстежуваних груп є перевага мотиву ухилення від невдач: у хлопців вона відзначено в 51 (51 %) і у дівчат в 49 (49 %) що у трьохрівневій визначеності показано в табл. 2.2

Таблиця 2.2

Результати розвиненості мотиваційно-особистісного компонента професійних творчих здібностей студентів за тестом-опитувальником А. Мехрабіана

Рівні	Розвиненість мотиваційно-особистісного компонента професійних творчих здібностей студентів					
	Хлопці		Дівчата		Всього	
	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%
Високий	10	10%	7	7%	17	17%
Середній	25	25%	30	30%	55	55%
Низький	16	16%	12	12%	28	28%

Відтак рівень розвитку цього компонента у студентів не в повному обсязі задовольняє потребам фаху (психолог) і має потребу дальшого удосконалення, оскільки мета, мотиви та інші прояви творчих здібностей сприяють виникненню в них цікавості до творчої діяльності в межах професії.

Виходячи із результатів вивчення рівня розвитку мотиваційно-особистісного компонента, який проаналізовано за допомогою теста-опитувальника А. Мехрабіана, констатуємо про недостатню сформованість у них прагнення до успіху, як складової їхньої готовності до креативного вчинення та бажання реалізовувати продуктивну діяльність.

З метою виявлення комунікативних і організаційних нахилів, застосовано метод Б. А. Федоришина та В. В. Синявського. Цей прийом покликаний виявити

здатність встановлювати зв'язок і спілкуватися чітко і швидко, брати участь у групових заходах, здатність впливати на людей, бажання взяти на себе ініціативу.

Респонденти, які отримали оцінку 1, характеризуються низьким проявом комунікативних та організаційних схильностей. Респонденти, які отримали 2 бали – мають комунікаційні та організаційні властивості, що є нижче середнього. Вони не хочуть спілкуватися, відчувати себе обмеженими в новій компанії, працювати в команді, проводити час наодинці з собою, обмежувати своє знайомство, мають труднощі з контактами з людьми і при розмовах з аудиторією, не перебувають в комфорті у незнайомій ситуації. Вони добре орієнтовані, не захищають свою думку, їх невдоволення неможливо відчутти, ініціатива соціальної діяльності надзвичайно стримана, у багатьох випадках вони уникають самостійних рішень.

Піддослідні, що заробили 4 бали, відносяться до гурту з високим проявом спроможності до організаторських й комунікативних дій. Ці особи не втрачають себе у новому середовищі, досить жваво віднаходять приятелів та надалі розширюють їх коло, запалюються соціальною активністю, надають допомогу своїм родичам і друзям, виявляють ініціативу при бесіді, готові організувати громадські заходи, мають спроможність до самостійних рішення нетривіальних ситуацій. Вони здійснюють це не через примус, а діють у відповідності до своїх внутрішніх прагнень.

Таблиця 2.3

Рівні розвиненості комунікативних і організаторських
схильностей за методикою КОС – 2

Здібності	Рівні	Хлопці		Дівчата		Всього	
		Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%
Комунікативні	Високий	27	27%	17	17%	44	44%
	Середній	16	16%	9	9%	25	25%
	Низький	17	17%	14	14%	31	31%
Організаторські	Високий	36	36%	20	20%	56	56%
	Середній	20	20%	12	12%	32	32%
	Низький	4	4%	8	8%	12	12%

Після обробки даних цим методом, він показав комунікативні та організаційні тенденції. Ми виявили, що респонденти отримують високий рівень (44 і 56 осіб), що становить 44% і 56%, вони мають потребу в комунікативній та організаційній діяльності вони активно шукають, швидко рухаються в складних ситуаціях. Суб'єкти, які досягли середнього рівня 4 (25 і 32 особи), не втрачають себе в новому середовищі, швидко знаходять друзів і постійно прагнуть розширити коло знайомих. Це підтвердило нашу гіпотезу науково.

Результати дослідження комунікативних та організаційних тенденцій дали наступні дані (табл. 2.3). Виявилось, що студенти мають високий рівень професійних комунікативних навичок. Виявлено також високий рівень розвитку діяльнісно-поведінкового компонента розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів (табл. 2.2), що підтверджується таким розподілом даних: високий рівень – 44%, середній – 25%, низький – 31%. Вочевидь це у подальшій діяльності унеможливить реалізацію фахівцем оптимального стилю спілкування та здійснення ним професійно-креативної праці.

Наступним стало вивчення когнітивного компоненту нашої структури. За результатами дослідження опитувальника особистісної схильності до творчості Г. Девіса, за модифікацією Б.К. Пашнєва. Досліджуваних було ознайомлено з інструкцією, згідно з якою вони мали прочитати наведені твердження і надати відповідь на них. Номер твердження і варіанти відповіді були ними записані на спеціальному аркуші. Результати в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати особистісної креативності у досліджуваних за методикою Г. Девіса

Рівні	Креативність (К)					
	Хлопці		Дівчата		Всього	
	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%
Високий	12	12%	8	8%	20	20%
Середній	42	42%	22	22%	64	64%
Низький	6	6%	10	10%	16	16%

Проаналізуємо результати опитування особистісної схильності до творчості. Зі 100 досліджуваних студентів: низький показник особистісної креативності мали 16 студентів, що складає 16 % (6 хлопців - 6 %, 10 дівчат, - 10 %); середній показник особистісної креативності мали 64 студенти, що складає 64 % (42 хлопці - 42 % і 22 дівчини - 22 %); високий показник особистісної креативності мали 20 студентів, що складає 20 % (12 хлопців -12 %, 8 дівчат - 8 %). Це пояснюється тим, що дівчатка поводять себе більш стримано, а хлопці – навпаки, майже завжди почуваються більш вільно, вони більш неординарні, активні та комунікативні, що сприяє на нашу думку, особистісній креативності.

За результатами опитувальника було виявлено серед досліджуваних 20 студентів, що становить 20%, які мали високий показник особистісної креативності. Вони є досить творчими, неординарними, гармонійними та цікавими особистостями. Ці студенти, зазвичай, надають перевагу пошуку власного способу вирішення проблеми, який на їх думку є більш ефективним, ніж традиційний; вони

досить активні, прагнуть до пізнання оточуючого світу, набуття нових навичок та вмінь. Навчання дається їм легко, як свідчать результати аналізу документів (журналу), ці студенти мають найвищу успішність серед усіх інших досліджуваних.

За результатами спостереження, що проводилося протягом навчальних занять, ці студенти проявляли себе як активні та комунікативні. На заняттях легко включаються в навчальну діяльність, швидко і правильно розв'язують поставлені перед ними завдання, легко та з цікавістю засвоюють новий матеріал, не соромляться задавати запитання, користуються авторитетом серед однолітків, приймають участь у різних заходах.

Студенти, які мали високий показник особистісної креативності користуються авторитетом у інших однолітків. До їхньої думки прислуховуються, прагнуть з ними товаришувати. Отримані дані дозволяють припустити наявність у п'яти студентів ознак загальної обдарованості, а у 10 – ознак спеціальної обдарованості.

Також оцінювався рівень розвитку творчості студентів. Слід зазначити, що студенти з високим показником особистісної креативності (20%) допитливі; на запитання відповідають незвично, оригінально; висловлюють свої думки без вагань, наполегливі; схильні до пригод; фантазують, уявляють; мають почуття гумору і відчують його в таких ситуаціях, які не є смішними іншим; емоційно чуттєві; не піддаються впливам групи, не бояться бути не схожими на інших; дають конструктивну критику. Зазначені прояви у них спостерігаються майже весь час. Це дає підставу стверджувати про наявність у виділених студентів високого рівня розвитку творчості, що підтверджує високий рівень розвитку творчого мислення, творчої уяви і застосування методів творчості в процесі виконання творчих завдань.

На другому етапі, з метою виявлення рівня особистісної креативності, нами був використана методика Е. Торренса. При оцінці показника оригінальності, який є одним із критеріїв творчих здібностей, випробовуваним було запропоновано 10

незавершених малюнків, які необхідно було завершити. До малюнків потрібно було придумати оригінальні назви (табл. 2.5).

Таблиця 2.5.

Результати розвиненості професійних творчих здібностей
студентів-психологів методика Е. Торренса

Рівні	Рівень розвиненості професійних творчих здібностей студентів-психологів					
	Хлопці		Дівчата		Всього	
	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%
Високий	30	30%	15	15%	45	45%
Середній	20	20%	10	10%	30	30%
Низький	10	10%	15	15%	25	25%

Студенти показали легкість мислення, тобто швидкість перемикавання текстових завдань і точність виконання завдання; гнучкість мислительного процесу, що означає здатність переключення з однієї ідеї на іншу; здатність знайти декілька різних шляхів вирішення однієї і тієї ж проблеми. На основі встановлених результатів дослідження креативного компонента за методикою Е. Торренса професійних творчих здібностей студентів психологів констатуємо те, що переважає середній рівень його розвитку (30% – від загальної кількості обстежуваних). У подальшому це призведе до утруднень стосовно свідомого контролю за результатами своєї професійної діяльності, а у підсумку – й у власному розвитку, а також у сфері індивідуальних креативних досягнень.

Помітно, що переважно студенти з легкістю дають відповіді на запитання, що мають зв'язок з процесом моделювання ситуацій. Те саме характерно і щодо завдань, спрямованих на покращання. З такими завданнями гарно справилися студенти, у яких показник творчості є більшим. Роблячи аналіз побудови факторів творчості, можемо відмітити, що з-поміж факторів творчості, аналізованих згідно

поглядів Е. Торренса, має перевагу фактор гнучкості (51%). Далі йде фактор легкості (24%), розробленості (15%) та оригінальності (10%).

Завдяки тому, що при дослідженні когнітивного компоненту ми обрали дві методики, то вирішили порівняти їх результати (методика за Е. Торренсом і Г. Девісом). Ми отримали такий результат (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Порівняльна таблиця двох методик

Рівні	Опитувальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом				Діагностика творчих здібностей Е. Торренса			
	Абс. к-сть		%		Абс. к-сть		%	
	Хл.	Дв.	Хл.	Дв.	Хл.	Дв.	Хл.	Дв.
Високий	12	8	12%	8%	30	15	30%	15%
Середній	42	22	42%	22%	20	10	20%	10%
Низький	6	10	6%	10%	10	15	10%	15%

Обидва методи показали середні результати творчих здібностей серед студентів, що вивчалися. Це пояснюється тим, що до вибірки увійшли студенти, які добровільно висловили бажання брати участь у психологічних дослідженнях, а це означає, що вони заздалегідь налаштовані на власний розвиток і зацікавлені у диверсифікації. З цієї причини переважна більшість респондентів показали середній рівень творчих здібностей.

Цікаво, що хлопці показали середні, вищі і більш стабільні результати, використовуючи методи Г. Девіса і Е. Торренса. Це можна пояснити більш серйозним, чоловічим підходом до вирішення проблем, кращою концентрацією та меншою емоцією порівняно з дівчатами. І це ще раз показує нам складність структури та універсальність такого феномену людської психіки, як творчість.

Таким чином, в результаті дослідження було виявлено, що обидві методики доповнюють одна одну та дозволяють побачити реальну картину розвитку творчих

здібностей та їх прояву у вирішенні тих, чи інших завдань. За обома методиками було отримано майже однаковий результат: на даному етапі дослідження в основному студенти мають середній рівень творчих здібностей, але в процесі навчання вони мають можливість досягти високих результатів, адже вміють фантазувати, творчо мислити, легко і оригінально вирішувати творчі завдання, що підтверджує їх творчий потенціал.

Результати констатувального експерименту піддавалися кореляційному аналізу. Згідно теорії ймовірностей, кореляційні відносини цих величин використовуються для визначення залежності однієї випадкової величини від іншої. А також визначена залежність підготовки компонентів від професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів (x) і ступеня їх стійкості на цьому рівні (y). З цією метою нами застосовано коефіцієнт кореляції (K_{xy}), який має значення 0- K_{xy} - 1. Він дорівнює 1, якщо між величинами x та y існує жорстка прямопропорційна залежність, і 0, якщо ця залежність відсутня. Це означає, що існуюча залежність стає більш стійкою в разі наближення K_{xy} до 1. Тут частота - це відношення кількості входжень окремих подій одночасно або кожного з них до суми всіх подій. Кореляційний аналіз дав змогу встановити зв'язки між компонентами цих здібностей: знайдено значну взаємозалежність всіх компонентних статистично значущих коефіцієнтів кореляції в діапазоні від 0,41 до 0,54 (табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

Коефіцієнти кореляційного зв'язку між компонентами професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів

Компоненти професійних творчих здібностей	Мотиваційно-особистісний	Діяльнісно-поведінковий	Когнітивний
Мотиваційно-особистісний	X	0,43**	0,44**
Діяльнісно-поведінковий	0,43**	X	0,45**
Когнітивний	0,44**	0,45**	X

За результатами дослідної фази експерименту було виявлено недостатній рівень розвитку компонентів професійних конструкторських здібностей майбутніх практичних психологів (табл. 2.8).

Таблиця 2.8.

Загальний рівень розвитку професійних творчих здібностей студентів

Рівні	Когнітивний			Мотиваційно-особистісний			Діяльнісно-поведінковий		
	Хл.	Дв.	Всього	Хл.	Дв.	Всього	Хл.	Дв.	Всього
Низький	6%	4%	10%	20%	19%	39%	11%	15%	26%
Середній	40%	22%	62%	8 %	23%	31%	26%	27%	53%
Високий	18%	10%	28%	11%	19%	30%	11%	10%	21%

Когнітивного: дуже високий рівень – 28% від загальної кількості обстежуваних, середній – 62%, низький – 10%; мотиваційно-особистісний: високий рівень – 30%, середній – 31%, рівень нижче середнього – 39%; діяльнісно-поведінкового: високий рівень – 21%, середній – 53%, рівень нижче середнього – 26%.

Отримані дані дають змогу констатувати, що розвиток професійних творчих здібностей у майбутніх психологів залежить від рівня сформованості даних компонентів. Вірогідність та надійність результатів вивчення особливостей професійних творчих здібностей майбутніх психологів у ході констатувального етапу експерименту забезпечувалися адекватністю застосованих методів та методик, меті та завданням дослідження, статистичною обробкою експериментальних даних, кількісним і якісним аналізом. Отже, можемо зробити висновок, що у студентів-психологів спостерігається невисокий рівень розвиненості окремих складників фахових творчих здібностей. Відтак зростання рівнів сформованості цих компонентів сприятиме їх здатності до креативної професійної діяльності. Отже необхідно розробити та експериментально

встановити психодидактичні умови, методики та програми розвитку фахових творчих здібностей у майбутніх психологів на засадах циклічно-учинкового підходу.

2.3. Класифікація факторів та чинників розвитку творчих здібностей у студентів, майбутніх психологів

Ефективним засобом розвитку творчого мислення студентів є формування в них професійних умінь і якостей. Ґрунтуючись на психологічних дослідженнях, ми припустили, що творче мислення при вивченні психології проявляється в студентів лише тоді, коли в процесі пізнавальної діяльності їм доводиться прибїгати до використання тих або інших професійно-особистісних особливостей.

На думку Е. П. Торренса, здібності до творчої діяльності проявляються у обставинах відсутності знань, під час додавання нових знань в існуючу структуру інформації, знаходження пробілів у знаннях, віднайдення виходу з несприятливої ситуації, тестування знань та результатів звітування. Науковець взяв за базу концепцію девіантного мислення Д. Гілфорда і докорінно змінив її у власному тесті на діагностику творчості [21, с. 56].

Е. П. Торренс визначає такі основні параметри, які характеризують творчі здібності та визначають зміст цього явища.

1. Фактор швидкості (продуктивність) відображає здатність генерувати велику кількість ідей, виражених у словесній мові або у вигляді чисел. Він вимірюється кількістю результатів, які відповідають вимогам проблеми. Цей індикатор корисний, оскільки він дозволяє зрозуміти інші показники. Імпульсивні, банальні і навіть незграбні відповіді дозволяють досягти високого балу.

2. Фактор гнучкості, що дає оцінку спроможності реалізовувати різного роду новації, переключатися від одних ракурсів проблеми до інших та застосовувати різні стратегії подолання проблем. Низький рівень гнучкості може вказувати на ригідність (в'язкість) мислення, обмежену обізнаність та розумовий розвиток або недостатню мотивацію. Високі бали вказують на супротивні характеристики, проте надвисока гнучкість засвідчує зворотній зв'язок суб'єкта з одного аспекту в інший і неспроможність слїдувати одній лінії думки. Гнучкість у ставленнях та діях із

зображеннями не пов'язана з легкістю, з якою можна змінити аспекти у вербальній сфері [49, с. 84].

3. Фактор своєрідності розкриває спроможність висунути альтернативні ідеї, які відмінні від прямих, безсумнівних, тривіальних. Ті, хто зазвичай досягає неповторності, схарактеризовуються потужним інтелектом та невідповідністю. Вони спроможні здійснювати значні розумові дії в процесі винайдення рішень, які не означають імпульсивності. Своєрідність рішень вимагає можливості уникнути банальних сталих відповідей.

Варто мати на увазі, що надвисока неповторність реакцій спостерігається при окремих психічних чи невротичних девіаціях. Відтак необхідним є проведення всебічного обслідування.

4. Фактором розробки деталізованих думок користаються виключно для оцінювання фігурних тестів, проте чимало науковців вважають його дуже корисним. Його високі показники властиві для висококваліфікованих осіб, які здатні діяти інноваційно та конструктивно.

5. Точність є фактором, що характеризує гармонію, логічний характер творчого мислення і вибір відповідного рішення, що відповідає меті.

Більшість вчених (В. О. Моляко, А. Л. Музика, С. К. Шандрук та ін.) стверджують, що потенціал визначає творчу спрямованість та ефективність роботи особистості, як і внутрішні чинники, що впливають на формування та реалізацію творчого потенціалу індивіда [31, с. 56]:

- 1) природний фон (задатки, обдарованість)
- 2) досвід (знання, уміння, навички);
- 3) характерологічні особливості (незалежність, ініціатива, сила волі тощо);
- 4) мотивація (постановка цілей, самопрограмування, саморегуляція), при цьому характерологічні якості виконують функції засобів щодо природних талантів і допомагають перетворити їх у досвід творчої діяльності.

Проблема організації педагогічної діяльності студентських психологів має велике значення, оскільки головною метою сучасної системи вищої освіти є формування висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця, здатного реалізувати свій творчий потенціал з максимальною користю для суспільства та різноманітністю, ефективно вирішувати більш складні життєві проблеми нестандартними шляхами.

Професійний розвиток психолога нерозривно пов'язаний з підготовкою його професійної обізнаності. Тому очевидно, що вища школа покликана створити умови для формування життєвої перспективи людини, щоб професійний розвиток був оптимально напруженим і продуктивним на всіх етапах академічної подорожі [27, с. 85].

У той же час особливо важливою конструкцією особистості майбутнього психолога є внутрішня мотивація, яка містить фактори, що ініціюють і регулюють його виховну діяльність зсередини та існують в рамках самої діяльності.

На цій основі майбутній фахівець повинен спочатку досягти високого рівня розвитку мистецтва життя - особливої здатності і високого рівня здатності продуктивно і конструктивно будувати своє життя, ґрунтуючись на глибоких знаннях повсякденного життя, розвиненій впевненості в собі і володіння системою інструментів, методів, технологій програмування, створення умов для поліпшення життя як індивідуальний проект особистісного вдосконалення.

Тому очевидно, що майбутні практичні психологи повинні оволодіти знаннями законів особистого і професійного онтогенезу. Це знання не тільки допомагає діагностувати існування стабільних і кризових періодів у житті людини, але й долає труднощі, пов'язані з кризою регуляторного розвитку. У професійній орієнтації розгляд індивідуальних особливостей може допомогти знайти шляхи та засоби для відповідності цих характеристик для вираження індивідуальності та успішного професійного розвитку особистості [58, с. 64].

Розглядаючи професійний розвиток як безперервний процес самоорганізації особистості, можна виділити три основні фази психологічної перебудови особистості: самовизначення, самовираження та самореалізація. Тому мова йде не лише про професійний розвиток фахівця, а й про розвиток його творчого потенціалу і розвиток його особистості.

Відтак самовизначення, самовираження та самоактуалізація особистості майбутньої психологічної практики залежать перш за все від творчої реалізації системи основних принципів вищої національної освіти. Іншими словами, у рамках навчального процесу кожен студент повинен мати достатню мотивацію до майбутньої професії, що є одним з основних факторів ефективного професійного та особистого самовизначення.

Предметно-пізнавальний психотип характеризується спрямованістю на чітко упредметнене творче пізнання, тому психолог-практик цього психодуховного амплуа вміє ситуаційно мобілізувати власну емоційнорозуміннєву енергетику на розв'язання професійних завдань і водночас спроможний реалізовувати творче вчинення задля досягнення мети – створення креативного продукту мисленнєвого (ідеального чи ідеалізованого) оформлення.

Психолог із почуттєво-домагальним психотипом творчо зорієнтований на пристрасно глибоке здійснення власних креативних зусиль у повсякденній професійній діяльності, причому це відбувається не спонтанно, а як на підґрунті актуалізованих знань, умінь і норм, так і в контекстному форматі екзистенційованих емоцій і почуттів, що виявляються у виникненні глибинного інтересу до креативної діяльності, яка спрямована на створення нового об'єкта.

Для пізнавально-потребового психотипу характерна система творчо екзистенційованих нових потреб і мотивів, бажань і намірів, і тому підсумком креативного вчинення у є чітка ситуаційна спрямованість на творчі вияви, котрі зумовлюють мислераціональне удосконалення професійної діяльності та створення оригінального продукту [19, с. 85].

Діалого-стимулюючий психотип творчих здібностей означає, що практичний психолог прагне реалізувати творчий потенціал у повсякденному житті, особливо у спілкуванні, щоб задовольнити бажання творчо змінити професійне середовище, об'єктивувати комунікативні наміри, спрямовані на продуктивне мислення та створити особисто мотивований продукт творчості.

Метою професійно-продуктивної діяльності практичного психолога з добре вираженою поліфункціональною мотивацією (що відомо як професійно-мотиваційний психотип) є виникнення в нього вмотивованих думок, переживань та фахових діянь, підвищення інтересу до продуктивної пошукової активності; у результаті цього екзистенційного налаштування з'являється спонукання особистості до професійного креативного вчинення задля втілення у життя оригінального задуму.

Практичний психолог експериментального психотику, з реалістичними творчими здібностями, чітко усвідомлює мету психотворчих зусиль і супутніх емоційно-сенсорних станів, які дозволяють йому психологічну взаємодію в контексті професійного зростання, реалізації проектів і досягнення екзистенціальних творінь.

Цілеспрямований психотип зосереджується на усвідомленні відповідальності за творчі досягнення, що базується на чіткому усвідомленні мети пошуку та розробці засобів для його досягнення. Тому практичний психолог цього типу здатний ситуативно мобілізувати власні творчі ресурси та потенціали, щоб затвердити власну індивідуальність, організовуючи себе на шляху створення оригінального результату.

Оптимальний стиль професійно-творчого діалогу характерний для комунікативно-активного психотипу, тому такий практикуючий психолог постійно здійснює свідомий діалогічний контроль за результатами свого творчого досягнення і ступеня творчого розвитку та / або індивідуальних досягнень, які не

обмежуються матеріалізоване спілкування в повсякденному житті, а також і для виявлення й створення творчого образу або результату.

Психолог професійно-вчинкового психотипу спроможний здійснити повний функціональний цикл творчого вчинення, та нести за нього особисту відповідальність, у тому числі й зреалізувати саморефлексію, котра уможливить створення нового або оригінального продукту, і тим самим, розвинути креативно довірливі рефлексивні здібності, й у підсумку він утверджує себе висококомпетентним професіоналом [25 ,с .61].

Переживально-рефлексивний психотип спрямований на усвідомлення процесу, результатів та особистісної відповідальності практичного психолога за творче вчинення, продукування оригінального розв'язку проблемного завдання чи створення креативного продукту такої внутрішньої психо-духовної організації; психолог вирізняється саморефлексією перебігу і підсумків творчого діяння у повсякденній діяльності, що своєю чергою уможливорює реалізування ним оригінального способу розв'язання конкретної проблеми чи особистісної задачі.

Практичний психолог рефлексивно-цільового психотипу творчих здібностей зорієнтований на застосування у професійно-креативну діяльність в усій повноті завдань, форм, методів і засобів мислеактивності в контексті системної актуалізації особистісних ресурсів і потенцій, що сприяє самоорганізації креативних спроможностей та розвитку його потребо-мотиваційної сфери.

Комунікативно-рефлексивний психотип характеризується креативним стилем спілкування; скажімо, такої духовної самоорганізації психолог спроможний здійснювати не лише на інтенційну творчу взаємодію, а й ситуативно актуальну, яка спрямована на зреалізування ним продуктивного діяння, що призводить як до створення продукту творчості, так і до збагачення його як творчої особистості.

Саморефлексивно-сенсорний психотип професійних творчих здібностей психологів-практиків уможливорює застосування ними рефлексивно-самоорганізаційних форм, засобів і механізмів задля саморозвитку їх власного

креативного потенціалу, формування власної гармонізованої і творчо зорієнтованої індивідуальності фахівця професіонала.

Експериментально-рефлексивний психотип має на меті зрозуміти процес роботи психолога, його результати, особисту відповідальність за творчу реалізацію, знайти оригінальне вирішення проблемної проблеми або створити творчий продукт певної внутрішньої психодуховної організації. Психолог характеризується саморефлексією і результатами творчого акту в повсякденній діяльності, що робить його діяльність оригінальним способом вирішення конкретної проблеми або особистого завдання.

Практичний психолог в рефлексивно-цільовій роботі зосереджується на використанні професійних завдань у сукупності завдань, форм, методів і засобів в контексті систематичного оновлення особистих ресурсів і можливостей, що сприяють самоорганізації творчих здібностей і розвитку мотивації бажання.

Комунікативний рефлексивний психотип характеризується творчим стилем спілкування. Припустимо, що такий духовний самоорганізуючий психолог не тільки здатний займатися творчими взаємодіями, а й ситуативними, які мають на меті досягнення продуктивної дії, що веде до створення як творчого продукту, так і збагачення його як творчої особистості.

Саморефлексивно-сенсорний психотип професійних навичок психолога дозволяє використовувати рефлексивні й самоорганізуючі форми, засоби та механізми для самостійного розвитку власного творчого потенціалу, створення власної гармонізованої та творчо-орієнтованої індивідуальності професіонала.

Запропонована типологія професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів - це, перш за все, ряд психологічних інваріантів творчих особистостей психодуховного розвитку професійних фахівців, діяльність яких спрямована не тільки на репродуктивну роботу, а й на збагачення їх творчого потенціалу, готовність виконати повноцінний акт творчості.

Саме ця проблема знаходиться в центрі сучасної психологічної служби та управлінської гілки університету, оскільки з розвитком організації суспільного життя постійно змінюються потреби молоді, їх мотиви, цілі, інтереси, цінності [16, с. 67].

І. Вачков виділяє такі фактори самовизначення практичного психолога: у певній професійній функції, в конкретній діяльності та спеціалізації. Перш за все, майбутній психолог повинен знайти себе, тобто соціально і морально самовизначитися, це ядро є життєво-важливим рішенням. Обираючи кар'єру, людина не тільки вибирає тип професії, а й складний акт самовизначення. Важливе значення має розвиток самооцінки як фахівця певного профілю, що забезпечує поліпшення особистості як самоорганізуючої та самопрограмованої системи самопізнання [58, с. 92].

О. М. Ігнатович, який розглядає психологічні особливості творчої особистості як передумову професійної підготовки майбутніх психологів, вважає за доцільне розглянути взаємозв'язок мотиву самореалізації, локалізації суб'єктивного контролю у внутрішній зоні, а також відповідної самооцінки інтелекту та творчості як психологічного механізму. Психологічні критерії наявності творчої ініціативної здатності у студентів передбачають високий рівень розвитку та ступінь комунікації внутрішньої потреби у творчій ініціативі (самоактуалізації), об'єктивації та розподілі творчого ініціативного досвіду (інтелектуальні функції, творчість, суб'єктивний контроль, самооцінка, фізичний стан) [46, с. 45].

Водночас важливу роль відіграє творча складова, тобто професійна творчість. Т. М. Розова, що аналізує творчість як фактор розвитку професійних та комунікативних навичок майбутніх психологів, зазначає, що існує тісний зв'язок між творчістю та професійними й комунікативними здібностями студентів, завдяки яким майбутні психологи можуть ефективно вирішувати професійні та комунікативні завдання, а також інші психологічні фактори [71, с. 80].

О. І. Власова у процесі вивчення психологічної структури та умов розвитку творчих здібностей робить висновок, що структура навичок, поряд з психолого-аналітичними характеристиками, соціальна чутливість (емоційний інтелект), вміння спілкуватися з громадою домінують або впливають на інші особливості (проекція розвинених соціально-адаптивних і соціально-творчих характеристик), психологічна зрілість як вказівка на наявність розвинених просоціальних намірів і внутрішніх регуляторних характеристик особистості включає творчість в соціальній сфері. Вона схематично формує загальну лінію розвитку креативного потенціалу соціальних навичок як поступовий рух особистості в континуумі «стереотип - оригінальність» і «дискримінація - цілісність» з метою створення оригінальних діалектичних результатів щодо змісту загальних соціальних цінностей [56, с. 65].

Н. М. Макаренко зазначає, що створення середовища у вищому навчальному закладі дозволяє розвивати внутрішню мотивацію для творчої професійної діяльності, підвищувати рівень професійних та загальних знань, компетентності та знання новітніх творчих технологій. Також це сприяє надбанню практичних навичок, усуненню страху перед критикою вираження незвичайних думок, а виникнення творчої діяльності при вирішенні проблем у реальних умовах є важливою психолого-педагогічною умовою розвитку творчого мислення майбутніх практичних психологів.

З цією метою доцільно розробити і реалізувати психодідактичні умови для формування суб'єктивної позиції в процесі професійної підготовки студента-психолога і розвивати його здатність не тільки сприймати і відтворювати знання, а й виконувати професійні завдання на високому рівні професіоналізму. Для досягання досконалості у сфері професіоналізації творчість є невід'ємною характеристикою особистості, вона виникає як внутрішня передумова її продуктивної творчої діяльності [17].

У процесі реалізації студентської творчості студент готовий безпосередньо висловлювати свою творчу діяльність, реалізовувати свій творчий потенціал і реалізовувати індивідуальні якості ситуативного креативника зі змістом соціально значущої діяльності. Це означає, що у цьому процесі важливе місце має бути відведено:

- оновленню пізнавальної складової, організованої як активне розширення інтелектуальної сфери, що створює основу для реалізації творчих здібностей;
- формуванню концептуально-категоріального апарату для його семантичної реалізації у вирішенні дослідницьких, творчих завдань, що мають характер проблемних ситуацій;
- формулюванню проблемних питань, що стимулюють активну розумову діяльність;
- стимулюванню розвитку науки, розширення горизонту в області наукових знань різних напрямків;
- вивченню техніки нестандартного мислення (логічні операції, які допомагають обробляти потік інформації самостійно і творчо, досягати власних висновків, а не тільки схвалення результатів навчання);
- організації освітніх знань як процесу наукових досліджень (за логікою організації, з використанням методів), ознайомлення з різними методами дослідження та відображенням їх курсу.

Висновки до другого розділу

Результати дослідження психологічних особливостей реалізації творчого потенціалу студентської молоді за даними методиками дали змогу встановити, що особистісна креативність обрана нами як основоположна, оскільки вона містить у собі усі інші види креативності – вербальної, невербальної, соціальної та особистісної.

Значущими є зв'язки особистісної креативності психолога із показниками емоційного інтелекту – розпізнання емоцій інших та емоційне засвоєння. Здатність розуміти проблему є важливою складовою творчого потенціалу майбутнього психолога. Помітним також є взаємозв'язок особистісної креативності із компонентом мотивації досягнень – загальною активністю, що свідчить про важливість налаштування психолога на процес спілкування як активного і творчого суб'єкта праці.

Таким чином, узагальнення різних фрагментів навколишньої дійсності на основі істотних властивостей і відношень не є фундаментальною основою творчого потенціалу психолога, який більшою мірою залежить від інтуїтивного і чуттєвого відображення дійсності, що втілюється в оригінальності й унікальності.

Наш аналіз експериментальних досліджень свідчить про те, що для творчого студента-психолога характерними є:

- підвищена селективна чутливість до певних явищ дійсності (символи, звуки, кольори, біологічні об'єкти, технічні пристрої або певні форми власної діяльності – пізнавальна, фізична тощо);
- виражений постійний інтерес до творчості, окремих професій або галузей діяльності, пристрасть до предмету, занурення в роботу, догляд;
- підвищена когнітивна потреба, що проявляється у великому інтересі, багатій уяві, схильності до абстрактного мислення, готовності вийти за межі вимог діяльності, зрозуміти інструментальну природу знань, незалежність судження;

- переважання парадоксальної, суперечливої інформації, відмови від типових завдань і готових відповідей, високого ступеня самодостатності і автономії, самоврядування, емоційної стабільності;

- висока критичність у результатах власної роботи, незадоволеність собою, тенденція до постановки надскладних цілей, прагнення до досконалості.

Таким чином, аналіз результатів дає можливість стверджувати, що для більшості учасників нашого дослідження притаманний середній рівень самооцінки творчого потенціалу та креативності. У зв'язку з отриманими результатами можна сказати, що всі учасники нашого дослідження є досить творчими та креативними, лише у деяких більш проявляються творчі здібності, а в деяких – вони менш розвинуті. За результатами проведеного констатувального етапу експерименту встановлено, що більшість досліджуваних мають середній рівень розвитку когнітивного та діяльнісно-поведінкового компоненту, нижче середнього мотиваційно-особистісного компоненту.

Виявлення та розвиток творчих здібностей, створення умов для реалізації потенціальних можливостей кожного індивіда, є запорукою успішності виконання ним професійної діяльності в подальшому.

Результати здійсненого дослідження дають змогу дійти висновків про те, що творчий потенціал майбутніх психологів охоплює когнітивні, мотиваційно-особистісний та діяльнісно-поведінковий компоненти, взаємодія яких дає змогу реалізувати творчий задум у професійній діяльності психолога.

В цілому, поставлені емпіричні задачі виконані. Рівень творчого потенціалу та творчих здібностей у студентів майбутніх психологів у більшості випадків на середньому рівні.

На основі аналізу поглядів провідних дослідників творчості визначені та систематизовані за важливістю найважливіші фактори для розвитку творчості студентів, кожному з яких дано короткий опис.

У сучасній психологічній та навчальній літературі не існує консенсусу щодо того, які чинники впливають на рівень розвитку творчості студентів. Наприклад, шанований американський дослідник природи креативності П. Торренса виділяє сім, Я. Пономарьов - п'ять, Е. Ніколаєва - вісім факторів для розвитку творчості. І фактори відрізняються не тільки кількістю, а й якістю. Також немає консенсусу щодо рівня значущості фактора.

Відомий дослідник творчості О. Пономарьов вважає, що високий рівень творчості може бути досягнутий завдяки дотриманню таких факторів: сприйняття (незвичайна інтенсивність уваги, велика вразливість), інтелект (інтуїція, розвинена уява, винахідливість, передбачуваність, широта знань) та характерологічні характеристики (відхилення від закономірності, оригінальність, ініціативність, витривалість, висока самоорганізація, ефективність), вікові особливості, мотивація.

РОЗДІЛ III. ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

3.1. Програма розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів

Динаміка зміни вимог до роботи психолога диктує необхідність формування в нього творчого підходу при використанні професійних умінь і навичок. Сучасні тенденції в системі утвору (підвищення інформатизації, ролі самостійної, проектної роботи, участь у дослідженнях і розробках) актуалізують установку на розвиток творчого потенціалу як студентів, так і викладачів. Розв'язок цієї проблеми вимагає зміщати акцент у навчанні із засвоєння готових знань на розвиток нестандартного мислення, творчих здібностей і якостей особистості. Творчий підхід у професійній сфері - один їх головних факторів її ефективності. Творче мислення виступає потужним фактором розвитку особистості, що визначають її готовність змінюватися, відмовлятися від стереотипів [45, с.85].

Внаслідок усього цього стає очевидною необхідність пошуку засобів, що дозволяють розбудовувати творче мислення дорослих. Одним їхніх таких засобів, безсумнівно, є психологічний тренінг.

Тренінг - одна з форм навчання, що відрізняється інтенціональністю й структурованістю. Термін тренінг застосовується в широкому й вузькому значенні цього слова. З одного боку, для позначення будь-якої короточасної інтенсивної підготовки. Як правило, ця допоміжна дія поряд з основним освітнім і виховним. З іншого боку, його використовують як синоніма слова "тренування".

Як форму навчання тренінги можна підрозділити відповідно до їхніми цілями, або методами, або змістом занять. Метою цієї форми навчання зможе бути

успішне виконання професійних завдань, удосконалювання в якому-небудь виді діяльності, підвищення ефективності праці, соціалізація або інкультурація.

Змістом (предметом) тренінгів є формування компетенцій або їх компонентів: знань, умінь і навичок. Існує й широке трактування предмета тренінгу - придбання досвіду, нових ділових і психологічних якостей, більш глибокого розуміння суті справи, досягнення інсайтів.

Головна мета проведення психологічного тренінгу - підвищення компетентності в сфері спілкування, та розвиток творчих здібностей. Крім того, у процесі реалізації тренінгу вирішуються й професійні завдання. Особливо важливо це для тих, хто працює в соціальній системі взаємодії.

Ціль тренінгової програми: усвідомлення й подолання границь свого мислення, використання всього розумового потенціалу для роботи над завданнями, що вимагають творчого розв'язку [31, с.35].

Завданнями нашої програми є:

- знайомство з основними поняттями підготовки для розвитку творчого мислення (творчість, творче завдання, кроки у творчому процесі, ментальні моделі, латеральне та вертикальне мислення, творчий стрибок, наукова діяльність);
- розвиток навичок та можливостей для управління творчими процесами;
- усвідомлення та подолання перешкод (когнітивних та особистих), які перешкоджають оновленню творчих ресурсів;

У тренінговій програмі використовуються техніки й методики когнітивної й арт-терапії. Крім змістовних вправ, що реалізують ціль і завдання програми, у тренінгу використовуються психогимнастические завдання, спрямовані на розвиток згуртованості групи й підвищення працездатності її учасників.

Тренінгівая група складається з 12-15 людей; робота проходить протягом трьох днів (20 академічних годин).

Робоча карта тренінгу розвитку творчого мислення.

Заняття 1.

1. Вправа "Формула моєї особистості" [3, с.128].

Ціль: знайомство учасників, створення атмосфери, відповідної до мет тренінгу.

Інструкція: "Математики схильні, все, що існує, всі процеси, а також об'єкти описувати з використанням формул".

Така вправа може сприйматися як важка для деяких учасників, іноді є подив, прохання надати приклад. У таких ситуаціях тренер веде себе таким чином, аби зберегти інтригу. Не слід давати приклади, можна наголосити, що метод математичних описів є універсальним, ба більше – можливість виробити власну галузь математики.

Питання для обговорення:

- Що допомогло вирішити проблему?
- Які труднощі виникли під час місії?
- Як ця вправа відповідає цілям навчання?

2. Групове обговорення правил роботи групи, їх прийняття (правила фізичної й психологічної закритості, активності, безоціності).

3. Інформування про мету й режим роботи.

4. Обговорення очікувань, побоювань учасників із приводу майбутньої діяльності.

5. Вправа "Струснемося" [16, с. 9].

Мета: емоційне піднесення, групова згуртованість, усвідомлення обмежень, що заважають нам вирішувати проблему.

Член групи отримує м'яч. Учасники не попереджені, що вони повинні встати зі своїх стільців. Ліміт часу для цієї вправи визначається (даються перші 15 секунд, потім 10, потім 3) [27, с. 84].

Інструкція: "Завдання полягає в тому, щоб передати м'яч в руки всієї команди, але ви не можете передати м'яч тим, хто сидить поруч".

Питання обговорювалося: що допомогло, що заважало здійсненню вправи?

Основна мета полягає в тому, щоб показати, як часто ми створюємо обмеження, які заважають нам щось досягти. Ніхто не сказав, що люди повинні залишатися в одному місці, але майже всі роблять цю помилку. Крім того, поспіх зазвичай не створює творчих рішень. Піднімаючись, учасники негайно усувають одне з обмежень: ніхто не сидить поруч один з одним. Право також повністю демонструє, що багато речей, які здаються неможливими на початку, насправді мають широкі можливості для вирішення.

6. Міні - лекція "Етапи творчого процесу" [2, 30].

7. Вправа "Формулювання" [21, с. 17].

Ціль: актуалізація першого етапу творчого процесу (аналіз проблеми).

Для виконання цього завдання учасникам пропонується сформулювати свою реальну проблему або утруднення, для розв'язку яких не підходять звичні методи й способи.

Інструкція: "Для цієї вправи нам потрібна формулювання проблеми. Сформулюйте її у вигляді простої пропозиції, що починається зі слова "як". Візьміть аркуш паперу й напишіть посередині сторінки виклад проблеми. Виділіть головне у пропозиції. Від виділених слів чи фраз нарисуйте лінії з альтернативами, запереченнями або будь-якими іншими зауваженнями, які прийдуть в голову. Звичайно кожне обведене слово дає кілька варіантів. Спробуйте використовувати для формулювання проблеми інші слова. Не хвилюйтеся, якщо це буде нісенітниця, - думайте про можливості. Що з, що вийшов застосовне до вашої проблеми?"

8. Вправа на зімкнення групи й підтримка працездатності "Ложка й мотузка" [31, с. 84-93]

9. Вправа "Характеристики викрутки" [11 ,с.38].

Ціль: всебічний аналіз проблеми.

Інструкція: "Складіть опис основних характерних ознак викрутки. Досліджуйте кожну характеристику й спробуйте її поліпшити. Задайте собі

питання: "Чому це зроблене саме так?" і "Як ще це може бути виконане?" - і пошукайте відповіді".

Обговорювані питання:

- Що вийшло, які труднощі виникли в процесі виконання вправи?

10. Вправа "Угадай, що написано" [20,с. 276-304]

Ціль: усвідомлення бар'єрів творчого мислення, значимості етапу підготовки, збору інформації [45 ,с.65].

Інструкція: "Тепер я збираюся закріпити карту, на якій написано слово, щоб один з нас не бачив, що написано на ньому, ми всі можемо прочитати написане слово, але в той же час ми нічого не скажемо, щоб зробити це, він може називати кожного з нас, за своїм вибором, і той, кого він кличе, намагатиметься, використовуючи лише невербальні засоби, інформувати його про те, що написано на картці".

Обговорювані питання:

- Як виникає відповідь?

- Які стани виникали в ході виконання завдання? Як вони змінювалися?

11. Вправа на зімкнення й підтримка працездатності "Картина" [20, с 47]

12. Вправа "Що намальоване?" [29-7 5]

Ціль: усвідомити вплив попереднього досвіду на сприйняття, логічний перехід до міні - лекції про ментальні моделі.

Члени групи сидять у півколі. Тренер в руках тримає листа із зображенням куба. - Будь ласка, подивіться на цей аркуш і скажіть, що ви бачите на ньому. Учасники висловлюють свої версії: - малюнок, куб, геометрична фігура, кілька квадратів, коробочка, шматок ...

Обговорювані питання:

- У нас виникли різні думки із приводу того, що зображене на цьому аркуші.

У той же час очевидно, що на ньому немає нічого, крім дванадцяти відрізків прямих.

Як це пояснити?

13. Міні-лекція "ментальні моделі" [57; 69].

14. Вправа "Апельсин" [10; 36].

Мета: розвивати швидкість рефлексії, швидкість вилучення інформації з пам'яті і можливість свідомого доступу до нових областей вмісту.

Процедура: Члени групи сидять у колі. Тренер в руках тримає м'яча. Уявіть собі, що цей м'яч - це апельсин, тепер ми кинемо його один на одного, кажучи одночасно, який помаранчевий апельсин ви кидаєте.

15. Вправа "Мій малюнок" [10; 36].

Ціль: підведення підсумків тренінгового дня.

Інструкція: "Протягом 5 хвилин ви повинні намалювати свої враження про сьогоднішній день. Зробіть свій малюнок у будь-якій манері, головне, щоб він відбивав ваше бачення, ваш образ сьогоднішнього дня роботи. Потім кожний учасник продемонструє свій малюнок і прокоментує його".

Заняття 2.

Присвячене освоєнню технік розв'язку творчих завдань, усвідомленню установок і якостей особистості, що сприяють і перешкоджають творчому процесу.

1. Вітання. Вправа "Колективне малювання" [39, с.91].

Ціль: створення робочої атмосфери тренінгу, усвідомлення бар'єрів творчого мислення, розвиток креативності.

Процедура: Члени групи сидять у колі. У колі знаходяться кольорові олівці, маркери, аркуші паперу. "Коли я скажу "почав", – кожен з нас візьме лист паперу і все, що йому потрібно, щоб намалювати на своєму аркуші паперу. Через 15 секунд перенесіть лівий лист ліворуч. Опісля того як ви одержите аркуш, на якому вже щось намальоване, треба буде намалювати ще щось, розбудовуючи сюжет у будь-якому напрямку. Ми будемо продовжувати роботу доти, поки аркуш кожного не пройде по колу й не повернеться до Вас".

Обговорювані питання:

- Які моменти в розвитку сюжету сприймаються як незвичайні? Чому?
- Яким образом стереотипи впливають на розвиток сюжету?

2. Вправа "Чотири крапки" [34; 57].

Інструкція: з'єднати чотири крапки, що утворюють квадрат, трьома прямими лініями не відриваючи олівця від паперу так, щоб олівець повернувся у вихідну точку.

(Розв'язок полягає у виході за межі площини, обмеженої чотирма крапками. В обговоренні відзначається особливість творчого мислення - вихід за рамки, задані нашим сприйняттям ситуації.

Для закріплення результатів вправи можна запропонувати учасникам завдання «Дев'ять пунктів», заснованих на тих же принципах).

3. Міні-конференція "Латеральне і вертикальне мислення" [14; 44].

4. Вправа закріпити групу і підтримати виконання «ланцюжка кліпів» [5; 48].

Матеріал: скріпки (вдвічі більше, ніж група)

Процедура: Група розділена на дві частини. Учасники розташовані в два ряди, кожна з двома скріпками. Мета конкурсу - зібрати ланцюжок за короткий час. Перший учасник збирає перші два ланки, а потім передає їх на наступний. Як тільки канал буде готовий, його потрібно перенести на початок серій, щоб бути відправлений назад першому учаснику. Як тільки це відбудеться, команда кричить голосніше: "Скріпка!"

Тренер не уточнює, повинні чи ні учасники з'єднувати свої дві скріпки, поки не одержать ланцюжок у руки. Прояв ініціативи прискорює процес [16, с. 84].

Обговорювані питання:

- Як ця вправа узгодиться із цілями тренінгу?

5. Міні-лекція "Техніки розв'язку творчих завдань" [8; 43].

6. Вправа "Асоціації" [55; 67].

Ціль: розвиток асоціативного мислення.

Інструкція: "Зараз ми будемо кидати один одному м'яч, називаючи при цьому будь-який іменник. Наприклад, я кидаю м'яч Миколі, називаючи слово „карусель". Микола швидко називає будь-яке слово, пришедшее йому в голову із приводу „каруселі" і відправляє м'яч далі. Наступний скаже свою асоціацію у відповідь на кинуте йому слово. Постараємося робити це швидко, довго не обмірковуючи свою реакцію".

Обговорювані питання:

- Що допомагало у виконанні завдання, що заважало? Чому?

7. Вправа на зімкнення й підтримка працездатності "Поміняємося місцями".

8. Вправа "Чий те погляд" [43; 54].

Ціль: вихід з "тоннельного бачення", освоєння техніки аналогії.

Інструкція: "Поберіть будь-яку особистість, історичну або літературну, або просто представника якої-небудь професії. Не важливо, хто це буде, головне, щоб ця людина була далека від вашої професії й кругозору. Вам не потрібно багато знати про обраній людині, досить зразкової вистави про те, хто це. А зараз представте, що ця людина - ви. Залізьте в його шкіру. Відчуйте себе їм на кілька митей. А потім звернете до своєї проблеми. Як образ, який ви вибрали на себе, розв'язав би цю проблему Як він розуміє її суть. Створіть список ідей, оцінивши їх з погляду кожного з обраних вами персонажів". Обговорювані питання :

- Як ви себе почували?

- чи Можна співвіднести отримані зауваження з реальністю? чи Практичні вони? чи можуть вони бути видозмінені?

9. Вправа "Чорний ящик" [89; 101].

Ціль: активізація творчого мислення, генерація нових ідей.

Процедура проведення: попередньо в коробку містяться різні предмети (ложка, морська раковина, шматочок мела, гумова рукавичка і т.д.) так, щоб ніхто не бачив. Учасники закривають очі.

Інструкція: "Обмацайте предмети, висловлюйте вголос виниклі асоціації й метафори". Ведучий записує їх на дошці. "Тепер завдання всієї групи зв'язати з реальними проблемами й придумати розв'язок".

У вправі може брати участь уся група, обмацуючи предмети й пропонуючи різні асоціації.

Обговорювані питання:

- Що вдалося у виконанні завдання? Що сприяло успіху?
- Які виникли труднощі при виконанні завдання? Із чим вони зв'язані?

10. Вправа "Мозковий штурм навпаки" [7; 38].

Ціль: генерація нових ідей, актуалізація латерального мислення.

Процедура проведення: вправа проводиться у два етапи.

Інструкція: "Зараз ми проведемо незвичайний мозковий штурм. У ньому допускаються тільки дурні, непрацюючі, непрактичні й просто непристойні варіанти виходу із проблеми. Будь-яка розумна або практична думка безжалісно відтинається".

На другому етапі: "Звернемося до результатів нашого штурму. Яким образом можна модифікувати одне із цих безглузвих пропозицій, щоб воно сприяло розв'язку проблеми? Його можна змінювати, доповнювати, але при цьому сама пропозиція не повинна розмитися" [20, с. 45].

Обговорювані питання:

- Що вдалося у виконанні завдання? Що сприяло успіху?
- Які виникли труднощі при виконанні завдання? Із чим вони зв'язані?

11. Вправа "Остання зустріч" [15; 38].

Ціль: усвідомлення личностно значимого, досягнення атмосфери довіри й причетності.

Інструкція: "Потрібно закрити очі й представити, що ви зустрілися разом востаннє. Подумайте, що б ви прагли сказати в групі. Відкрийте ока й скажіть це".

Заняття 3.

1. Вправа "Унікальність" [77; 96].

Інструкція: "Зараз ми попривітствуємо один одного й зробимо це в такий спосіб. Кожний з нас унікальний і ця унікальність проявлялася протягом усього тренінгу. Подивіться уважно один на одного й згадаєте, яку-небудь цікаву фразу або дію кожного учасника (учасниці), які він(а) виголошували або робили". Дається час подумати... "А зараз ми будемо кидати один одному м'яч, повідомляючи при цьому людині, якій він адресований, чому він нам запам'ятався".

2. Міні-лекція "Шість капелюхів мислення" (знайомство з технікою Є. ДЕ Боно)

3. Вправа на зімкнення й підтримка працездатності "Алфавіт" [84; 112].

Інструкція: "Зараз ми небагато посуваємося. Устаньте й розподіліться по командах так, щоб в одній команді були люди, чиї прізвища починаються з однакової букви... Спасибі. А тепер розподіліться по командах, у яких будуть люди, що народилися в той самий місяць тощо (можна продовжувати цей список об'єднуючих якостей)". Можна групувати людей майже по будь-якому параметру, хоча ідеальним буде не занадто широка ознака (підлога й вік не підходять).

4. Вправа "Шість капелюхів мислення". Використовуємо відому техніку Едварда ДЕ Боно для групового розв'язку проблеми.

5. Вправа "Ілюзіоніст Данилов" [15; 48].

Для розв'язку нестандартної проблеми або завдання буває досить глянути на неї з іншої сторони. Один зі способів розвитку такої здатності - розв'язку ситуаційних завдань- загадок. Умови в цих завданнях спеціально сформульовані так, що створюють у свідомості певний образ, від якого треба зуміти відійти при розв'язку. Для розв'язку цих завдань не потрібні обчислення, потрібно тільки відійти від стереотипів, хоча саме це виявляється самим важким.

Інструкція: "Відомий ілюзіоніст Данилов називає рахунок будь-якого футбольного матчу до його початку й ніколи не помиляється. Як йому це вдається?"

(Відповідь: рахунок будь-якого матчу до його початку 0:0).

6. Вправа "Карлючки Леонардо ДА Вінчі" [52 70].

Ціль: знайомство з технікою генерування нових ідей, активізація правополушарного мислення.

Інструкція: "Поберіть аркуш паперу й м'який олівець. Закрийте очі й почніть малювати. Але не такі карлючки, які малюють діти. Представте себе художником, що роблять начерки майбутньої геніальної картини. Не направляйте олівець, нехай він сам сковзає по паперу. Коли ви відчуйте, що намалювали досить, відкрийте ока й гляньте на створене вами зображення. Може бути, цей малюнок вам щось нагадує? Як ви можете використовувати його для розв'язку своєї проблеми? Які його властивості можуть бути використані в якості розв'язку? Дайте волю уяві - нехай ваш розум вільно міркує над тим, що ви намалювали" [31 , с.79].

Обговорювані питання:

- Які почуття викликало у вас дана вправа?
- Які асоціації виникли?
- чи можна використовувати цю техніку для вироблення нових ідей?

7. Вправа "Колаж" [49; 57].

Ціль: одночасна активізація правого й лівого півкуль мозку, вистава й розв'язок проблеми різними способами.

Необхідні матеріали: папір для колажу, журнали, клей, ножиці, фломастери...

Інструкція: "Зобразите такий мир, у якому ваша проблема вже вирішена або її не існує зовсім. Закінчивши колаж, подумайте, які в ньому є зачіпки для розв'язку проблеми. Які асоціації вона викликає? Запишіть їх".

Обговорювані питання:

- Що ви бачите на своїй картині?
- Як ці асоціації можуть допомогти в розв'язку вашої проблеми?

8. Вправа "Усе в мене в руках" [82; 120].

Мети: підведення підсумків заняття, надання можливості висловити своя думка із приводу змісту й організації роботи.

Процедура проведення: У кожного учасника аркуш паперу А4. Обводиться долоня, на пальцях записуються відповіді на наступні питання:

Великий - "над цим я праг би ще попрацювати",

Вказівний - "тут мені були дані конкретні вказівки",

Середній - "це мені зовсім не сподобалося",

Безіменний - "я себе почуваю",

Мізинець - "мені тут не вистачало".

Відповіді не коментуються. Можливі уточнюючі питання тренера й інших учасників групи.

Творчі ігри в тренінгу численні й різноманітні. Найбільше часто вони проводяться у формі змагання між учасниками або командами. Завдання, виглядають нескладними, але тільки на перший погляд. Утруднення, що виникають при їхнім виконанні, підстобують азарт учасників і роблять тренінг розвитку креативності й творчих здібностей захоплюючою грою.

9. Вправа "Що тут загального?" [12; 43]

Ведучий пропонує учасникам два слова, які позначають максимально відмінні друг від друга предмети. Наприклад: лампочка й черевик або олівець і яблуко.

Завдання учасників: знайти між цими двома об'єктами якнайбільше подібних ознак. А це дуже непросто. Перемагає той учасник, який придумає більше подібностей.

Ця творча гра в тренінгу проводиться також і в командах, у вигляді колективного обговорення. Попередньо розбиваючи групу на команди, слід пам'ятати, що вони не повинні перевищувати 5 людей.

10. Вправа "Ой, що це?" [25; 38].

Ведучий розповідає, що в одній фантастичній книзі зустрів невідоме слово, і називає будь-яка вигадана комбінація звуків (храбыс, тубалька, фырень і т.д.).

Завдання учасників: пофантазувати й придумати, що це за об'єкт, описати його, розповісти про властивості, зовнішньому вид, користь або шкоді. Корисно навіть намалювати його [64 ,с .95].

Розповіді зачитуються, обговорюються й визначаються кращі. Це завдання не тільки активізує творча уява, але й несе величезний заряд позитива. Тільки ведучий повинен не забувати про доброзичливу атмосферу, яка необхідна для тренінгу розвитку креативності й творчих здібностей, і заохочувати й позитивно оцінювати кожного учасника.

Поряд з іграми- змаганнями, методи розвитку творчих здібностей у тренінгу містять у собі вивчення приймань активізації творчого мислення, які теж краще проводити у вигляді групових ігор.

Метод фокальних об'єктів

Цей метод ще в 50- х роках минулого століття був популяризований М. Вертгеймером і спочатку призначав для конструкторських бюро, що займаються вдосконаленням якихось об'єктів. Але він прекрасно підходить і для творчої гри в тренінгу. Проводити його краще в групі, розбитої на невеликі команди.

Завдання кожної команди: провести вдосконалення й доробку запропонованої провідним простий речі, наприклад, зубної щітки. Це і є фокальний об'єкт (поміщений у фокус). До нього "додаються" три будь-які випадкові предмети (наприклад: ліхтарик, яблуко, мобільний телефон). Їх може назвати сам ведучий, або запропонувати командам підібрати предмети самостійно. Виконання вправа містить у собі наступні етапи:

1. Учасники повинні виписати основні властивості додаткових предметів.
2. Скомбінувати ці властивості з фокальним об'єктом.
3. Розглянути кілька варіантів і вибрати самий цікавий.
4. Обговорити варіанти всіх команд.

Тренінг розвитку креативності й творчих здібностей, що включає подібні вправи, не тільки привчає учасників мислити нестандартно, але й робить справжню

приємність. А це важливо для розвитку творчих здібностей, адже вони багато в чому пов'язані з бажанням людини займатися творчою діяльністю.

Дана тренінгова програма може бути використана для організації роботи зі студентами в рамках психологічного практикуму, окремі вправи можна використовувати на семінарських, практичних, лабораторних заняттях.

Підводячи підсумок усьому вищесказаному, можна зробити наступний висновок: психологічний тренінг допомагає студентам усвідомлювати й освоювати нові знання, уміння, творити й експериментувати в різних ситуаціях міжособистісного спілкування, полегшує процеси самопізнання й саморозкриття студентів, сприяє розвитку їхніх творчих здібностей.

3.2. Порівняльна аналіз результатів різних експериментальних груп щодо сформованості компонентів розвиненості професійних творчих здібностей молоді

Метою контрольного експерименту стало визначення ефективності запропонованої технології навчання для розвитку здібностей до творчості у майбутніх практичних психологів. Для перевірки ефективності цієї програми зіставлено характеристики оновлення вищезгаданих здібностей учнів психологічного профілю в цілому та його індивідуальних показників у стаціонарній та формувальній фазі експерименту. Вивчення діагностичного дослідження проводилося з використанням тих самих експериментальних і нормативних методів. Досвід в ході формування експерименту показав, що всі описані типи і засоби творчого впливу відповідають завданням, зокрема розвитку професійної здатності майбутніх психологів. На підтвердження цього засвідчують позитивні трансформації, які очевидно виникають на тлі отриманих результатів, після їх статистичної обробки й інтерпретації. Даючи оцінку ефективності запропонованої методології й методики психоформуальної стадії експерименту, укажемо на рух змін в піднесенні професійних здібностей майбутніх фахівців-психологів як в контрольній, так і в експериментальній групах. У ході формувального етапу експерименту нами встановлено динаміку змін емоційно-когнітивного, когнітивно-креативного, потребо-мотиваційного, комунікативно-продуктивного та професійно-креативного компонентах у структурі креативності студентів-психологів як в контрольній, так і в експериментальній групах [32, с.79].

Узагальнені результати розвитку когнітивного компонента професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів показано в (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Розвиток когнітивного компонента професійних творчих здібностей студентів-психологів у формальному експерименті (%)

Рівень розвитку когнітивного компонента	Контрольна група		Експериментальна група	
	на початку	в кінці	на початку	В кінці
Низький	9	26	17	0
Середній	41	44	64	19
Високий	50	30	19	79

На основі аналізу результатів сформованості мотиваційно-особистісного компонента висновуємо таке: у студентів експериментальної групи після проведеного формувального комплексу розвитку професійних творчих здібностей значно підвищився мотив прагнення до успіху порівняно із учасниками дослідження контрольної групи (табл. 3.2).

Вагомим є переважання мотиву на досягнення успіху, який передбачає наявність чіткої структури креативних потреб, бажань та інтересу до майбутньої професійної діяльності та якостей студентів-психологів експериментальної групи.

Таблиця 3.2

Розвиток мотиваційно-особистісного компонента професійних творчих здібностей студентів-психологів у формувальному експерименті (%)

Рівень розвитку мотиваційно-особистісного компонента	Контрольна група		Експериментальна група	
	на початку	в кінці	на початку	В кінці
Низький	11	13	34	2
Середній	41	70	0	17
Високий	48	17	66	81

Результати повторно дослідження і виявлення рівня розвитку діяльнісно-поведінкового компонента професійних творчих здібностей майбутніх практичних

психологів також вказують на значне підвищення у студентів експериментальної групи порівняно із контрольною.

Причому у студентів експериментальної групи після проведення формувального етапу експерименту спостерігаємо відсутність представників на низькому рівні та значне зменшення на середньому рівні, а в учасників контрольної групи, хоча і відбувається тенденція до збільшення, водночас виявляється переважання середнього рівня розвитку цього компонента.

Аналізуючи показники, котрі отримані в результаті вивчення рівня розвитку діяльнісно-поведінкового компонента (табл. 3.3), констатуємо: після зrealізування програми розвитку креативності у студентів експериментальної групи відсутній низький рівень і значне підвищення на середньому рівні, а в контрольній групі, хоча і спостерігається незначне підвищення, все ж таки для 28% від загальної кількості учасників характерним є низький рівень розвитку спроможностей до креативності.

Таблиця 3.3

Розвиток діяльнісно-поведінкового компонента професійних творчих здібностей студентів-психологів у формувальному експерименті (%)

Рівень розвитку діяльнісно-поведінкового компонента	Контрольна група		Експериментальна група	
	на початку	в кінці	на початку	В кінці
Низький	15	7	19	0
Середній	61	41	64	28
Високий	24	52	17	72

У психологічних деталях висновки є такими: після перевірки ефективності застосованої технології розвитку творчих спроможностей майбутніх психологів має місце значне підвищення рівня покомпонентного розвитку професійних творчих здібностей учасників експериментальної групи.

Зокрема, результати розвитку когнітивного компоненту вказують на значні позитивні зміни в осіб експериментальної вибірки у півтори рази, чого не виявлено

в контрольній групі; мотиваційно-особистісний компонент учасників експериментальної групи у два з половиною рази вищий порівняно з контрольною; кількісно наявність діяльнісно-поведінкового компонента у представників експериментальної програми в два рази більша, ніж в осіб контрольної.

Порівняльний аналіз результатів формувального етапу експерименту дозволяє висновувати про підвищення рівня сформованості та взаємозв'язку компонентів професійних творчих здібностей студентів-психологів в експериментальній групі та їх зменшення в контрольній після здійснення психоформуєчої частини нашого емпіричного дослідження.

У системі підготовки майбутніх психологів особливі (професійні) вміння займають особливе місце, серед них найважливішими є: здатність аналізувати психічні характеристики і стани, характеристики психічних процесів, різні види діяльності індивідів у групі; можливість запобігати відмінностям у соціальному та особистісному розвитку, у функціонуванні інвалідів та професійних ризиків у різних видах діяльності; уявлення про організацію психологічної служби; здатність до науково-практичного розуміння своєрідності, унікальності й особливої ролі становлення особистості на різних вікових етапах, супідрядності мотивів, довільності поведінки, внутрішніх інстанцій, самосвідомості особистості; здатність до проведення роботи з психологічної профілактики, запобігання можливих відхилень у психічному розвитку та становленні особистості людини, міжособистісних стосунків, запобігання конфліктів та інше; здатність визначати психологічну проблему в даній ситуації, розробляти шляхи вирішення проблеми шляхом формування набору завдань; вміння знаходити найбільш ефективні засоби вирішення психологічної проблеми; здатність проводити обстеження, тести, психокорекційні та інші заходи; здатність до надання психологічної допомоги суб'єктам різних вікових категорій; здатність використовувати основні закони гуманітарних та фундаментальних наукових дисциплін у професійній діяльності;

здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети; здатність до самостійної практичної роботи відповідно до отриманої кваліфікації [73, с. 66].

Розвиток творчого мислення людини відбувається в контексті її цілеспрямованої діяльності. Без цього неможливо ні глибоке знання наукових знань, ні розвиток здатності самостійно застосовувати їх на практиці. Саме знання не є достатньою основою для залучення молодшої людини до самостійного життя. Освіта повинна готувати людину, здатну до продуктивного суспільного життя.

Тим не менш, існує ряд об'єктивних труднощів, які виникають у формуванні перспектив студентів. Одним з них є той факт, що більшість викладачів не бажають формувати у студентів ставлення до цілісної структури академічних поглядів. Крім того, економічні реалії сучасного суспільного життя створюють освітнє середовище, яке є основою світогляду, далекого від загальнолюдських цінностей, відштовхування викладачів і учнів, втручаючись у структуру та зміст навчального процесу в сучасній освіті, особливості світогляду студентів.

За сприятливих умов (коли середовище дозволяє людям вільно розвиватися) кожен може зробити відкриття, незалежно від освіти, соціального статусу, віку або статі. Крім того, не обов'язково бути генієм. Дослідження показали, що будь-хто з нормальним розумом здатний творчо працювати [24, с. 90].

Для того, щоб розвивати проблеми організації творчості в аудиторії і вирішувати творчі проблеми, необхідно знати особливості творчої особистості. Тільки поєднання внутрішніх відносин і зовнішніх умов формує чітко визначені характеристики психіки.

Ми вважаємо, що характеристикою творчої особистості є: нейрофізіологічна структура мозку, яка визначає переважання внутрішньої обумовленості над зовнішньою (ознакою самої системи); психологічна (енергетична) самотність (умови зв'язку системи з іншими системами, суспільством), яка належить до домінуючої ідеї (кореляція з суперсистемою).

Творчість можлива лише за умови системних умов.

З метою підвищення творчості студентів необхідно створити необхідні умови для розвитку творчого потенціалу (свобода дизайну, творче спілкування з іншими студентами, творче середовище в офісі).

З метою підвищення творчої здібності та творчих здібностей студентів необхідно також у вільний час проводити психологічну підготовку та застосовувати методи корекції й розвитку.

Творчості сприяють короткострокові зміни характеру діяльності, щоб студентам було запропоновано брати участь у кожній масовій події, брати активну участь у неформальному житті навчального закладу і набувати додаткові завдання для розвитку уяви.

Здатність творчого мислення може розвиватися так само, як і будь-яка інша. Питання - це лише здатність до навчання, подальше використання на практиці та впевненість у собі [41, с. 85].

Щоб розвивати свій творчий потенціал, потрібно:

1. Дотримуватися дисципліни, організації та систематичної роботи. Робити все вчасно важче, ніж зазвичай.

2. Знайти якомога більше екстраординарних відповідей для кожного завдання, а не тільки одну.

3. Задовольнити свою цікавість, подивитися на наукові та освітні програми, читати більше.

4. Творчість безпосередньо залежить від інтелекту, тому необхідно поліпшити рівень інтелекту.

5. Бути сміливим у кожному бізнесі, не боятися експериментувати.

6. Спілкуватися більше і демонструвати свої навички спілкування.

Творчий потенціал особистості - це складна структура, включаючи емоційну культуру, систему культурної експертизи, широке загальнокультурне навчання, заданий генетичний талант, гуманітарне ставлення, уявне мислення, здатність моделювати різні типи творчих дій.

Творчий потенціал поступово розвивається шляхом збагачення творчого досвіду, систематичної спрямованості творчої дії та освітньої потреби у творчості.

Кожна людина має індивідуальну творчість. Таким чином, вплив творчості на професійний розвиток особистості визначається загальною організацією навчального процесу, що створює творчі здібності, творче мислення і розвиває творчий потенціал.

Висновки до третього розділу

Тренінг розвитку креативності й творчих здібностей найчастіше проводиться в ігровій формі. Це зв'язане, у першу чергу, з особливостями творчого мислення. Щоб його активізувати, підштовхнути, необхідно поставити перед людиною нестандартне завдання, змусити його відволіктися від щоденності й відмовитися від примітивного, прямолінійного мислення.

Тренінг - це сукупність методів активного навчання й розвитку певних якостей особистості. В основному тренінг розвитку креативності й творчих здібностей спрямований на формування навичок уяви, асоціативного й образного мислення, а також уміння знаходити й вирішувати проблеми. Творча гра в тренінгу дозволяє зробити процес навчання не тільки ефективним, але й захоплюючим, будить сховані творчі сили.

Вибір вправ обумовлено багатьма факторами: змістом тренінгу, особливостями групи, конкретністю ситуації, психологічними особливостями кожного з учасників цього процесу. Наприклад, для студентів, що відрізняються самодостатністю, активною спрямованістю на партнера по взаємодії, ефективними виявилися творчі техніки (розв'язок творчих завдань, інтерактивні ігри, драматизація). Використані вправи для розвитку творчості виявилися ефективними, що підтвердило принципову необхідність цілеспрямованого розвитку креативності студентів в умовах психологічного тренінгу.

Підводячи підсумок усьому вищесказаному, можна зробити наступний висновок: тренінг допомагає студентам усвідомлювати й освоювати нові знання, уміння, творити й експериментувати в різних ситуаціях міжособистісного спілкування, полегшує процеси самопізнання й саморозкриття студентів, сприяє розвитку їх креативності.

Загальний доступний рівень розвитку компонентів професійної здатності майбутніх практичних психологів дослідній групи за результатами нового дослідження був значно вищим, ніж у контрольній групі. За результатами тестування ефективності застосованих циклічних заходів технології для розвитку творчих здібностей майбутніх психологів істотно зростає компонентний розвиток професійних творчих здібностей учасників експериментальної групи.

Досвід в ході формування експерименту показав, що всі описані типи і засоби творчого впливу відповідають завданням, зокрема розвитку професійної спроможності майбутніх практичних психологів. Про це свідчать об'єктивно спостережувані зміни на основі отриманих результатів, їх статистичного представлення та інтерпретації. Результати дослідження ефективності циклічних заходів розвитку майбутніх практичних психологів мають зв'язок і взаємозв'язок компонентів професійних психологічних навичок студентів з психологічним профілем і доцільність застосування розробленої системи форм, методів, методів і засобів підтверджено, реалізовано на основі циклічного підходу та його принципів. У результаті узагальнення теоретичних і експериментальних досліджень розроблена методична і теоретична модель розвитку професійних творчих здібностей людини, заснована на циклічному підході і спрямована на творчий потенціал, розвиток особистості як творчого фахівця, так і творчого, також були розроблені методичні рекомендації, направлені на розвиток творчих здібностей молоді.

ВИСНОВКИ

Розвиток творчого потенціалу особистості залишається актуальним завданням сьогодення, коли суспільство знаходиться у фазі глобальної трансформації української системи освіти та інтеграції у сучасний освітній простір. На додаток до традиційних завдань, педагогіка сьогодні стоїть перед завданнями творчого особистісного розвитку, в якому кожен має цінність і значення, і перш за все збільшує унікальність свого існування.

Творче мислення, творчий хист виникають завдяки творчій діяльності. Бути вчителем, як правило, означає бути творчою людиною, талановитою.

Творчий потенціал майбутнього психолога є, безумовно, актуальним, і культурні можливості, які виникають і виявляються в процесі навчання і в майбутній її діяльності, призводять до продуктивного результату у вирішенні проблем з нестандартизованими методами, що відображають основи загальної культури.

Творчий потенціал утворюється із загальних культурних і спеціальних знань, сучасного світогляду, на якому базується діяльність, удосконалюється почуття нового, зростає рівень творчої наснаги, неповорності на противагу стереотипам, зростає здатність швидко адаптувати методи дій до сучасних умов.

В історії психології проблему творчості в різні історичні епохи розглядали по-різному. Зарубіжними та вітчизняними науковцями сформульовані різні підходи до розуміння природи творчості: гносеологічний, метафізичний, психологічний, психопатологічний, сторичний, естетичний, гуманістичний, психогенетичний, соціальний, чуттєво-емоційний, аксіологічний, діяльнісний, мотиваційний.

Творчість не є характерною для молоді або є присутня у них дуже рідко, вони не створюють нічого цінного і нового, за рідким винятком тих, хто має досягнення у музиці, шахах, математиці тощо. Інша думка полягає в тому, що молодь

безумовно є творчою, а їх творча активність виражається у творчій діяльності. Молодь є більш творчою, ніж дорослі.

Творчість є самою основою знань і, отже, процесу навчання. Її суть – у спроможності долати стереотипи завдяки використанню сфери асоціації, потужної мотивації та уваги до окремих продуктів діяльності, які не збігаються з її метою. Для посилення творчої складової навчального процесу необхідно навчити особистісних якостей студентів, які здатні самоактуалізуватися протягом періоду вищої освіти.

Фактори, що позитивно впливають на творчий процес, називаються творчими стимуляторами, а негативні фактори - інгібіторами творчої діяльності. Серед умов творчості існують дві групи факторів: особливості середовища, в якому людина виховується і вчиться (сім'я, школа, культурні та освітні установи), особливості проблем, з якими людина стикається у своєму житті, навчальний процес. Питання про те, як розвивається творчий процес, є пріоритетом для стимулювання або розвитку творчого потенціалу людини.

В результаті теоретико-експериментального аналізу психологічних особливостей особистості студентів вищих навчальних закладів - майбутніх психологів, було виявлено, що рівень розвитку дивергентної думки, рівень мотивації до успіху у професійної діяльності психолога великим чином залежить від рівня розвитку творчих якостей особистості, показників типів акцентуації характеру.

Таким чином, аналіз результатів дає можливість стверджувати, що для більшості учасників нашого дослідження притаманний середній рівень самооцінки творчого потенціалу та креативності. У зв'язку з отриманими результатами можна сказати, що всі учасники нашого дослідження є досить творчими та креативними, лише у деяких більш проявляються творчі здібності, а в деяких – вони менш розвинуті.

Виявлення та розвиток творчих здібностей, створення умов для реалізації потенціальних можливостей кожного індивіда, є запорукою успішності виконання ним професійної діяльності в подальшому.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено істотну взаємозалежність компонентів професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів і встановлено недостатньо високий рівень розвитку творчого потенціалу студентів-психологів сучасних ВНЗ. У ході аналізу існуючих форм, методів і засобів формування виділені наступні освітні технології та психокультурного форми підготовки особистості професіонала як розвиваючі, імітаційно-рольові, проблемно-пошукові, дослідницькі, колективно-діяльнісні та вчинково-креативні. Творчий підхід до підготовки майбутніх психологів і зрілих практиків забезпечується психотехнікою, що організовує розвиток професійних творчих здібностей, де кожна зміна фази навчально-виробничої діяльності завершує використання завдань інноваційної діяльності. Форми та засоби прямих, непрямих, майбутніх і психологічних впливів конкретизують творчий потенціал майбутніх психологів, профіль та їх готовність продуктивно працювати.

Навчання є найбільш популярним і ефективним способом розвитку творчої здібності, тому що при розробці творчих здібностей акцент робиться на груповій взаємодії і особистісного зростання, а творчі якості розвиваються в наслідки: свідомість, оригінальність, незалежність, схильність до ризиків, енергія, художній зміст, інтерес, почуття гумору, жага складності, неупередженості, інтуїтивності. Ці характеристики цінуються в умовах професійного самовдосконалення та допоможуть майбутнім психологам бути на сучасному ринку праці конкурентоспроможними. Особливе значення має використання психологічного тренінгу практичним психологом для формування особистісних професійно значущих якостей. Саме за допомогою групової форми роботи здійснюється актуалізація прояву особистісних якостей та їх розвиток. Таким чином, самопізнання особливостей своєї емоційної сфери (емпатійності, зокрема),

особливостей функціонування пізнавальних психічних процесів, актуалізація рівня власної саморегуляції є тим шляхом, який може забезпечити особистісний розвиток майбутніх практичних психологів.

Використані вправи для розвитку творчих здібностей виявилися ефективними, що підтвердило принципову необхідність цілеспрямованого розвитку творчих здібностей студентів в умовах психологічного тренінгу.

Тренінг допомагає студентам усвідомлювати й освоювати нові знання, уміння, творити й експериментувати в різних ситуаціях міжособистісного спілкування, полегшує процеси самопізнання й саморозкриття студентів, сприяє розвитку їх креативності.

Творчість як прояв кар'єрного орієнтування може, на нашу думку, розглядатися в контексті концепції мотивації. Цілі та мотивації діяльності впливають на рівень реалізації. Якщо цілі особи знаходяться поза межами самої діяльності, якщо вона здійснюється з іншою метою, діяльність (на рівні дії) виконується в найкращому випадку добросовісно та її результат, навіть блискучий, не перевищує нормативних вимог. Відзначаючи високі здібності такої людини, не слід говорити про її високий творчий потенціал, оскільки творчість передбачає збіг мотиву і кінцевості, тобто ентузіазму самого суб'єкта, занурення в діяльність. У цьому випадку можна сказати, що відбувається розвиток діяльності, ініційованої індивідуумом (фактично, особистісної діяльності розвитку), яка, на нашу думку, є творчістю по відношенню до орієнтації професійної особистості. Дослідження творчої активності студентів психологів як вияв професійної спрямованості особистості ми досліджували також емпіричним шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества / В.И. Андреев. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. – 288 с.
2. Балл Г.О. До визначення засад раціогуманістичного підходу в методології психологічної науки / Г.О. Балл // Психологія і суспільство. – 2000. – № 2. – 74-90 с.
3. Барко В.В, Панок Л.В., Лазаревський С.П. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навально-виховному процесі: Методичні рекомендації./ В.В Барко, Л.В. Панок, С.П. Лазаревський. - Тернопіль, 2000. - 85 с.
4. Белоусова Р.В. Індивідуально-типові особливості комунікативної креативності: автореф. дис. анд. психол. наук. 19.00.01 / Р. В. Белоусова. – Одеса, 2004. – 20 с.
5. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: учебное пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Д.Б. Богоявленская. – М.: ИЦ «Академия», 2002. – 320 с.
6. Варій М.Й. Загальна психологія: підр. для студ. вищ. навч. закл. // М.Й. Варій. – 3-тє вид. – К.: центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
7. Василюк Ф. Є. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Є. Василюк. – М. : Издательство Московского университета, 1984. – 200 с.
8. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга, психотехники : учебное пособие / И. В. Вачков. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Изд-во «Ось – 89», 2000. – 224 с.
9. Веракса М. Діалектичне мислення і творчість // Питання психології. – 1990. – №4. – С. 9 – 13.

- 10.Гнатко М. Феномен креативності як психологічна проблема // Психологічні перспективи. – 2001. – Вип. 1. – С. 88-97.
- 11.Грединарова Е. Развитие творческого мышления как условие успешного обучения // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №1. – С.13-14.
- 12.Грецов А.В. Лучшие упражнения для развития креативности. / Учебно-методическое пособие.- СПб., СПбНИИ физической культуры, 2006., – 44 с.
- 13.Гриненко І.В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки: автореф. дис... канд. пед. наук. 13.00.04. Хмельницький, 2008. - 20 с.
- 14.Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 2002. – 386 с.
- 15.Дружинин В.Н. Психология творчества / В.Н. Дружинин // психологический журнал. – 2005. – Т. 26. – №5. – С. 10-109.
- 16.Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : дис... д-ра психол. наук / К. М. Дурай-Новакова. – Минск, 1983. – 356 с.
- 17.Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Навч. Посіб / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
- 18.Зайцева Т. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие. – СПб.: Речь; М.: Смысл, 2012. – 80 с.
- 19.Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
- 20.Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Грабенко Т.М. Практикум по креативной терапии. – СПб.: Речь, 2003. – 400 с.
- 21.Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 434 с.

- 22.Ігнатович О.М. Психологічні особливості творчої самодіяльності особистості як умови професійної підготовки майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.М. Ігнатович. – К., 2004. – 21 с.
- 23.Карпова І.Г. Механізми виявлення творчої обдарованості студента у процесі літературно-мистецької діяльності / І.Г. Карпова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. – 2012. - Вип. 175(3). – 449-461 с.
- 24.Карпова І.Г. Психолого-педагогічні підходи розвитку творчо обдарованої студентської молоді / І.Г. Карпова // Соціалізація особистості: [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. А.Й. Капської]. – Том XXVII. – К. : НПУ, 2006. – С. 153–169.
- 25.Кисельов К. Інтелект та креативність різних модальностей у структурі особистості майбутнього вчителя початкової школи. Науковий вісник МНПУ імені В. О. Сухомлинського. 2017. № 2(18). С. 92-96.
- 26.Клименко В. Психологія творчості : навчальний посібник / В. Клименко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
- 27.Козулина Ю.Г. Теоретические и методические основы тренинга развития творческого мышления. // Вестник КГПУ им. В.П.Астафьева, 2009, (1), стр. 99-105.
- 28.Кондаков, И. М. Психология. Иллюстрированный словарь / И. С. Кон. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 513 с.
- 29.Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г.С. Костюк. – К.: Знання, 1963. – 80 с.
- 30.Крутецкий В.А. Психология : учебник [для учащихся пед. училищ] / В.А. Крутецкий. – М.: Просвещение, 1980. – 352 с.
- 31.Кучинова Н.М. Креативна складова професійного мислення маркетолога / Н.М. Кучинова // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць ДВНЗ «Запорізький національний університет» та Інституту психології ім.

- Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименко, Н.Ф. Шевченко, М.Г. Ткалич. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – №2 (6). – С. 135-148.
- 32.Литовченко Н. Ф. Професійно орієнтований тренінг самопізнання та саморегуляції. Навчальнометодичні матеріали для тренінгових занять студентів педагогічних вузів / Н. Ф. Литовченко. – Ніжин : НДПУ, 2002. – 72с.
- 33.Лузік Е. Системний підхід до формування професійних якостей особистості у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. IV. – С. 121-125.
- 34.Лук А. Психологія творчості. – Львів: Наука, 1978. – 125 с.
- 35.Лучанська В. Проблема креативності в сучасній психології / В. Лучанська // Соціальна психологія. – 2007. – № 3. – С. 154-161.
- 36.Макаренко Н.М. Психологічні чинники розвитку креативного мислення майбутніх практичних психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.М. Макаренко. – К., 2008. – 20 с.
- 37.Макшаков С. А. Тренинг креативности / С. А. Макшаков, Н. Ю. Хрящева. – СПб.: Ин-т психологии, 1996. – 325 с.
- 38.Мілашовська О. І. Розвиток творчих здібностей студентів у навчальному процесі / О. І. Мілашовська. // Ефективна економіка. – 2013. – № 11 – С. 12-16.
- 39.Мільто Л.О. Формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя в процесі професійної педагогічної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2006. 22 с.
- 40.Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности / В.А. Моляко // Вопросы психологии. – 1994. – № 5. – С. 86-95.
- 41.Моляко В.А. Психологические проблемы творческой одарённости. К.: Ваклер, 1995. – 271 с.

- 42.Моляко В.О.Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В.О. Моляко, Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
- 43.Моргун В. Розвиток інтелектуально-евристичних здібностей учня // Психологічна підтримка творчості учня / Упоряд. О. Главник, В. Зоц. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – С. 4-8.
- 44.Мрака Н.М. Формування творчої уяви студентської молоді як передумова становлення творчої особистості / Н.М. Мрака // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.Костюка АПН України. – Житомир: «Видавництво ЖДУ ім. І. Франка», 2009. – Т. 7, вип. 19. – С. 140–145.
- 45.Музика О.Л. Ціннісна підтримка особистісного розвитку як теоретична та прикладна проблема / О.Л. Музика // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України «Актуальні проблеми психології» у 12 томах / За ред. В.О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 8. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 177-188.
- 46.Назаренко І.М. Проблема творчого потенціалу особистості на сучасному етапі розвитку освіти та науки / І.М. Назаренко // Вісник Житомирського держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2010. – №53. – С. 179-182.
- 47.Онуфрієва О.В. Самопрезентація творчого потенціалу молоді // Наукові праці МАУП. – 2003. – Вип. 12. – С. 5-77.
- 48.Особов І.П. Можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій в умовах креативного освітнього середовища / І.П. Особов // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 63. – С. 196 – 199.
- 49.Особов І.П. Творчі завдання як засіб розвитку креативності у студентів гуманітарних спеціальностей у вузівському навчальному процесі / І. П. Особов // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. /

- редкол. : Н. В. Гузій (відпов. ред.). – Вип. 18 (28). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 94-97.
- 50.Особов І.П. Умови, що сприяють формуванню креативності студентів в навчально-освітньому середовищі / І.П. Особов // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Т. Шевченка: Педагогічні науки. – 2012. – № 4 (239). – Ч. 1. – С. 146 – 151.
 - 51.Періг І.М. Структурна модель творчої обдарованості студентів вищих технічних навчальних закладів // М-ли І Всеукраїнського конгресу психологів (24-26 жовтня 2005, Київ). – С. 350355.
 - 52.Пов'якель, Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога : монографія / Н. І. Пов'якель. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 259 с.
 - 53.Пономарев Я.А. Психология творчества. – М.: Наука, 1976. – 432с.
 - 54.Психогимнастика в тренинге / Под редакцией Н.Ю. Хрящевой. – СПб.: «Речь», Институт Тренинга, 2001.
 - 55.Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості [монографія / наук. кер. Моляко В. О.]. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 208 с.
 - 56.Психологія творчості: Навч. посібник / Автор укладач Т.В. Дуткевич. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 216 с.
 - 57.Рибалко В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навч. посібник. – К.: ІЗМО, 1996. – 312 с.
 - 58.Розова Т.М. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т.М. Розова. – К., 2007. – 18 с.
 - 59.Роменець, В. А. Психологія творчості : навчальний посіб. для студ. вищ. навч. закл / В. А. Роменець. - К. : Либідь, 2004. - 288 с.
 - 60.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб: Питер, 2000. – 712 с.

61. Саврасов М. В. Психологічні особливості креативності особистості у дорослому віці. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2011. Вип. 40. С. 187-196.
62. Саврасов М.В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Саврасов Микола Володимирович. Харків, 2012. - 224 с.
63. Сапронов В.И. Формирование творческих способностей в системе профессионального становления специалиста / В.И. Сапронов, В.Н. Сысоев // Формування творчої особистості: проблеми і суперечності: зб. наук. пр. / редкол. В.В. Крижко, Г.І. Григоренко, Л.В. Григоровська, Р.Н. Ніколаєвська, Т.І. Сущенко [та ін.]. – Запоріжжя, 1995. –132 – 139 с.
64. Сафонов Ю.Н. Прогнозирование креативности личности // Научные разработки и достижения молодых учёных – народному хозяйству: тезисы докладов. – Ужгород: Ужгородский госуниверситет, 1990. – С. – 23-28
65. Сердюк Т. В. Розвиток рефлексивних здібностей студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації засобами інтерактивного навчання / Т. В. Сердюк // Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наукова монографія / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХДАДМ (ХХП), 2009. – № 2. – С. 136–139.
66. Середа І.О. Творчі здібності людини: визначення, сутність, структура / І.О. Середа // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – №4. – С. 111-113.
67. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник / С.О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
68. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 304 с.

- 69.Смолінчук, Л. С. Творчість і життєвий шлях особистості [Електронний ресурс]/ Л. С. Смолінчук. – Режим доступу : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/smolinchuk28.htm>.
- 70.Теплов Б.М. Способности и одаренность / Борис Михайлович Теплов // Теплов Б.М. Избранные труды : в 2-х т. – М.: Педагогика, 1995. – Т.1. - 328 с.
- 71.Ткач Р.В. Психологічні особливості творчої активності особистості. - Запоріжжя, 1999. – 320 с.
- 72.Торшина К.А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии // Вопросы психологии, 1998. - № 4. - С. 123-135.
- 73.Туриніна О.Л. Психологія творчості: [навч. посіб.] / О. Л. Туриніна. – К. : МАУП, 2007. – 160 с.
- 74.Чорноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура / В. Чорноус // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 5(1). – С. 82-87.
- 75.Шандрук С. К. Психологія професійних творчих здібностей : монографія / С. К. Шандрук. – Тернопіль : Економічна думка, 2015. – 357 с.
- 76.Шандрук С. К. Теоретичне обґрунтування та феноменологія професійної творчості майбутніх психологів / С. К. Шандрук // Науковий огляд. – 2015. – № 5 (15). – С. 130-135.
- 77.Шандрук С. К. Теоретичні основи дослідження професійних творчих здібностей майбутніх психологів / С. К. Шандрук // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. – Т. VIII : Екологічна психологія, вип. 39. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 460-466.
- 78.Шандрук С.К. Структурно-функціональна модель професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів / С.К. Шандрук // Технології розвитку інтелекту. – 2015. – Т. 1, № 11. – 22 с.

- 79.Швай Р. І. Творчість, креативність та інноваційність як поняття ключової компетентності / Р. І. Швай // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 116. – С. 172-175.
- 80.Швай Р.І. Гуманістичні теорії творчості / Р.І. Швай // Вісник Вінницького політехнічного інститут – 2008 – №4 – С. 47-50.
- 81.Шепелева Л.Н. Программы социально-психологических тренингов / Л.Н. Шепелева. – Санкт- Петербург: Питер, 2014. – 157 с.
- 82.Шупта О.В. Креативність як складова професійно важливих якостей / О.В. Шупта // Зб. наук. пр. № 23. Частина II. – Хмельницький: Видавництво Національної академії ПВУ, 2002. – 411-415 с.
- 83.Щебланова Е.И. Психологическая диагностика одаренности: проблемы, методы, результаты исследований и практики. – М.: Изд-во Московского психолого-социального инта, 2004. – 368 с.
- 84.Яковлева Е.Л. Эмоциональные механизмы творческого потенциала /Е.Л.Яковлева // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 127-135.
- 85.Яланська С.П. Психологія творчості: навчальний посібник / С.П.Яланська. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. – 180 с.
- 86.Яременко Л. Вікові особливості формування творчих здібностей особистості / Л.Яременко // Вісник інституту розвитку дитини. – Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць. – Вип. 15 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – С. 13-145.
- 87.Domina Ganna. Psychological analysis of sociability of the future social sphere specialists / G.Domina // Mezinárodní vědecko-odborné konference Trendy ve vzdělávání. – Czech Republic: Olomouc, 2014 – P. 302-305. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13116>

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика: Тест творчого мислення Е.Торренса

Призначення тесту

Дана методика призначена для діагностики креативності

Інтерпретація тесту

Дванадцять тестів творчої продуктивності Торренса згруповані в вербальну, образотворчу і звукову батареї. Перша позначається як вербальне творче мислення, друга – образне творче мислення, третя – словесно-звукове творче мислення.

Підготовка до тестування

Перед пред'явленням тесту необхідно враховувати наступні аспекти роботи.

1. Тести не допускають ніяких змін і доповнень. Навіть невеликі «імпровізації» в інструкціях вимагають повторної стандартизації та валідизації тесту. Не слід також збільшувати час виконання тесту, так як нормативні дані, представлені в керівництві, відповідають зазначеному ліміту часу.

2. Під час тестування необхідно створити сприятливу емоційну атмосферу. Вживання слів «тест», «перевірка», «іспит» необхідно уникати, так як тривожна, напружена обстановка блокує свободу творчих проявів. Тестування проходить у формі захоплюючої гри, цікавих завдань, в обстановці заохочення уяви, допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.

3. Час виконання фігурної форми тесту – 30 хвилин. Враховуючи підготовку, читання інструкцій, можливі питання, необхідно для тестування відвести 45 хвилин.

4. Необхідно уникати прикладів і ілюстрацій можливих відповідей-зразків. Це призводить до зменшення оригінальності і в деяких випадках – кількості відповідей.

Завдання 1

ОБРАЗОТВОРЧЕ ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ

Необхідно побудувати образ на основі графічного стимулу.

Субтест 1. Намалюй картинку

Тестовий матеріал:

а) фігура овальної форми з кольорового паперу. Колір фігури може бути будь-який, але такий, щоб можна було малювати деталі не тільки зовні, але і всередині контуру;

б) чистий аркуш паперу;

в) клей;

г) кольорові олівці.

Інструкція.

Ви отримали фігуру з кольорового паперу і клей. Придумайте будь-яку картину, частиною якої була б ця фігура. Це може бути будь-який предмет, явище або розповідь. За допомогою клею помістіть цю фігуру на чистому аркуші в будь-якому місці. А потім домалюйте її олівцями, щоб вийшла задумана вами картина.

Спробуйте придумати таку картину, яку ніхто б не зміг придумати. Доповнійте свій малюнок новими деталями та ідеями, щоб зробити з нього якомога більш цікаву і захоплюючу історію.

Коли ви закінчите малюнок, придумайте до нього назву і напишіть внизу аркуша. Зробіть цю назву якомога більш незвичайною.

Коментар. На дев'ятій хвилині необхідно нагадати, що потрібно закінчити і підписати назву малюнку, а також своє прізвище, групу. Після закінчення десяти хвилин вимкніть секундомір і зупиніть роботу.

Субтест 2. Закінчи малюнок

Тестовий матеріал:

а) простий олівець;

б) тестовий бланк, що складається з десяти квадратів, в яких зображені графічні контури різної форми.

Інструкція

На цих аркушах намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати до них лінії, вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. Спробуйте придумати такі картинки або історію, які ніхто більше придумати не зможе. Зробіть її повною та цікавою, додавайте до неї нові ідеї. Придумайте цікаву назву для кожної картинки і напишіть її внизу цієї картинки. (Якщо діти засмучені тим, що не встигають закінчити завдання вчасно, скажіть наступне: «Ви всі працюєте по-різному. Деякі встигають намалювати всі малюнки дуже швидко, а потім повертаються до них і додають деталі. Інші встигають намалювати лише кілька, але з кожного малюнку створюють дуже складні розповіді. Продовжуйте працювати так, як вам більше подобається, як вам зручніше»).

Після закінчення десяти хвилин вимкніть секундомір і зупиніть роботу.

Субтест 3. Лінії

Інструкція

Побудуйте якомога більше предметів або сюжетних картинок з кожної пари ліній. Ці лінії повинні становити основну частину вашої картини. Олівцем додайте лінії до кожної пари, щоб картина була закінчена. Можна малювати між лініями, над лініями, навколо ліній – де завгодно. Складіть якомога більше предметів або картинок. Спробуйте зробити їх якомога більш цікавими. Підпишіть кожну картинку, придумавши назву.

Після закінчення десяти хвилин виконання завдання припиняється. Якщо діти не змогли написати назви до своїх малюнків, з'ясуйте у них назви відразу після тестування.

Завдання №2

ВЕРБАЛЬНЕ ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ

Інструкція.

Пропоную вам виконати захоплюючі завдання. Всі вони вимагають від вас уяви, для того, щоб придумати нові ідеї та скомбінувати їх різним чином. При виконанні кожного завдання намагайтесь придумати щось нове і незвичайне, чого

ніхто більше не зможе придумати. Спробуйте потім доповнити вашу ідею так, щоб вийшла цікава розповідь-картинка.

Час виконання кожного завдання обмежений. Працюйте швидко, але не поспішайте. Намагайтеся обмірковувати ідеї. Якщо ви встигнете повністю виконати завдання до команди про закінчення часу – сидіть тихо і чекайте, поки не буде дано дозвіл всім приступити до наступного завдання. Якщо ви не встигаєте виконати завдання у відведений період часу, переходите до виконання наступного за загальною команді. Якщо у вас виникнуть питання, мовчки підніміть руку, і я підійду до вас і дам необхідні роз'яснення.

Перші три завдання будуть пов'язані з малюнком, який ви бачите.

Ці завдання дозволяють дізнатися, чи вмієте ви ставити питання і будувати здогадки про деякі події, їх причини та наслідки.

Подивіться на картинку і подумайте: що сталося? Що можна з упевненістю сказати, дивлячись на цю картинку? Що потрібно ще дізнатися, щоб зрозуміти, що трапилося, чому це сталося і чим це може закінчитися?

Завдання 1. Постав запитання

Інструкція

Напиши всі питання, які можеш придумати за цією картинкою (до цього і до подальших завдань додається чистий аркуш паперу, на якому в стовпчик проставлені номери запитань від 1 до 23). Постав всі питання, які необхідні для того, щоб зрозуміти, що сталося. Не став таких запитань, на які можна відповісти, глянувши на картинку. Розглядати картинку можеш скільки завгодно.

Завдання 2. Відгадай причини

Інструкція

Спробуй знайти і записати якомога більше причин події, зображеної на малюнку. Можна виходити з тих подій, які могли б трапитися до моменту, зображеного на картинці, або через багато часу після нього. Не бійся будувати здогадки.

Завдання 3. Відгадай наслідки

Інструкція

Вкажи якомога більше можливих результатів події, зображеної на малюнку. Напиши про те, що може трапитися відразу після події, або про те, що може трапитися в далекому майбутньому.

Завдання 4. Результати удосконалення

Інструкція

Ти бачиш малюнок (ескіз) м'якої іграшки – слона. Придумай, як можна змінити цього іграшкового слона, щоб дітям було веселіше з ним грати. Напиши найцікавіші і незвичайні способи його зміни.

Завдання 5. Незвичайні способи вживання (картонні коробки)

Інструкція

Більшість людей викидають порожні картонні коробки, але ці коробки можуть мати тисячі цікавих і незвичайних способів використання. Придумай якнайбільше таких цікавих і незвичайних способів використання. Не обмежуйте себе тільки такими способами, які ти бачив або про які чув.

Завдання 6. Незвичайні питання

Інструкція

У цьому завданні потрібно придумати якомога більше питань про картонні коробки. Ці питання повинні спонукати до найрізноманітніших відповідей і залучати інтерес до інших коробок. Спробуйте придумати найбільш незвичайні питання про такі властивості картонних коробок, які зазвичай не приходять в голову.

Завдання 7. Давайте уявимо

Інструкція

Уяви собі таку неймовірну ситуацію: до хмар прикріплені мотузки, які звисають до землі.

Що трапилося? Подумай, до яких можливих подій це призведе, які можуть бути наслідки? Вислови якомога більше здогадок і припущень. Запиши свої думки і припущення.

Завдання № 3

СЛОВЕСНО-ЗВУКОВЕ ТВОРЧЕ МИСЛЕННЯ

Інтерпретація тесту

Діагностика словесно-звукового творчого мислення складається з двох тестів, проведених за допомогою магнітофонного запису.

У першому тесті – «Звук і образи» – використовуються в якості акустичних стимулів знайомі і незнайомі звуки (природні, синтетичні і музичні звуки).

Другий тест – «звуконаслідування і образи» – містить різні слова, інтонації, що нагадують різні змістовні знаки (скрип, тріск), що імітують природні звуки, притаманні якомусь об'єкту, музичні інтонації, інтонаційні комплекси, змодельовані на синтезаторі.

В обох тестах досліджуваний після прослуховування звукового запису пише, на що схожий той чи інший звук. Дається повна свобода уяви. Звуки пред'являються чотири рази.

Обробка експериментальних даних

Характеристика основних показників творчого мислення

1. Легкість (швидкість) – кількісний показник, що відображає здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів). Вимірюється числом результатів.

2. Гнучкість – відображає здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовувати різні стратегії вирішення.

Вимірюється числом категорій. Категорії:

- світ природи;
- тваринний світ;
- людина;

- механічне;
- символічне;
- декоративні елементи;
- видове (місто, будинок, шосе, двір);
- мистецтво;
- динамічні явища.

3. Оригінальність – характеризує здатність до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей.

4. Розробленість (ретельність, деталізація образів) – фіксує здатність до винахідництва, конструктивної діяльності. Вимірюється кількістю істотних і несуттєвих деталей при розробці основної ідеї.

Оцінка виконання завдання

При обробці експериментальних даних необхідно мати на увазі, що причини низьких і високих показників по всіх когнітивних параметрах креативності можуть бути різними. Так, низькі показники за фактором «швидкість» можуть бути пов'язані з високою деталізацією, розробленістю ідей. Високі показники по даному фактору можуть свідчити про імпульсивність або поверховість мислення. Низькі показники за фактором «гнучкість» свідчать про ригідність мислення або низьку інформованість, слабку мотивацію. Надзвичайно високі показники мають «негативний відтінок» і можуть свідчити про нездатність до єдиної лінії в мисленні. Високий коефіцієнт оригінальності іноді спостерігається при психічних і невротичних розладах.

Тому при обробці емпіричних даних істотним є не тільки кількісний результат (бали), а й причини цього результату.

До вашої уваги пропонуємо розгорнуту інтерпретацію до завдання № 1 Образотворче творче мислення.

Оцінка виконання завдання субтесту №1 «Намалюй картинку»

Оригінальність. При обробці використовується шкала від 0 до 5 балів, згідно частоті однакових відповідей. Відповіді, що зустрічаються в 5% і більше випадків, отримують 0 балів. Так само оцінюються і очевидні відповіді, на кшталт «крапля», «груша», «яйце».

Відповіді, що зустрічаються в 4,00-4,99%, оцінюються 1 балом, в 3,00-3,99% – 2 балами, в 2,00-2,99% – 3 балами, в 1,00-1, 99% – 4 балами. Всі інші відповіді отримують 5 балів.

Не зараховуються відповіді, які не відповідають завданню, якщо малюнок не пов'язаний з кольоровою фігурою.

Ретельність розробки. При оцінці ретельності розробки бали даються за кожну значущу деталь (істотну ідею), що доповнює вихідну стимульну фігуру, як в межах її контуру, так і за її межами. При цьому основна найпростіша відповідь має бути значущою, інакше її розробленість не оцінюється.

Один бал дається за кожну істотну деталь загальної відповіді (при цьому кожен клас деталей оцінюється один раз і при повторенні не враховується):

- колір, якщо він доповнює основну ідею;
- штрихування (але не за кожну лінію, а за загальну ідею);
- прикраса, якщо вона має сенс;
- кожну варіацію оформлення (крім чисто кількісних повторень), значиму по відношенню до основної відповіді;
- кожну подробицю у назві понад необхідного.

Якщо лінія розділяє малюнок на дві значущі частини, підраховуються бали в обох частинах малюнка. Якщо лінія позначає певний предмет (пояс, шарф ...), вона оцінюється одним балом.

Оцінка виконання завдання по субтесту 2 «Закінчи малюнок»

Швидкість. Цей показник визначається підрахунком числа завершених фігур. Максимальний бал дорівнює 10.

Гнучкість. Цей показник визначається числом різних категорій відповідей. Для визначення категорій можуть використовуватися як самі малюнки, так і їх назви (що іноді не збігається).

Оригінальність і ретельність розробки оцінюється аналогічно обробці завдання субтеста 1.

Оцінка виконання завдання по субтесту 3 «Лінія»

Проводиться аналогічно першим двом технологіям.

Додаткові преміальні бали за оригінальність ідеї. Такі бали даються:

1. За нестандартність мислення і відхилення від загальноприйнятого, яке проявляється в об'єднанні кількох вихідних повторюваних фігур (пар паралельних ліній) в єдиний малюнок. П. Торренс відносить це до проявів високого рівня творчих здібностей. Такі досліджувані бачать можливості там, де вони приховані від інших.

У зв'язку з цим необхідно присуджувати додаткові бали за об'єднання в блоки вихідних фігур: об'єднання двох пар ліній – 2 бали; трьох – п'яти пар – 5 балів, шести – десяти пар – 10 балів, одинадцяти – п'ятнадцяти пар – 15 балів, більше п'ятнадцяти пар – 20 балів.

Ці преміальні бали додаються до загальної суми балів за оригінальність по всьому третьому завданню.

За естетичні художні компоненти втілення ідеї. Експериментальні дослідження показали, що художньо обдаровані діти включають естетичні та художні елементи в виконання завдань. До цих елементів відносяться насамперед:

- а) емоційна виразність втілення (експресія);
- б) цілісність композиції при високому рівні розробленості.

Ці прояви творчих здібностей стандартизувати надзвичайно складно, оскільки вони відображають індивідуальні характеристики особистості; тому оцінка в балах – прерогатива експериментатора спільно з експертною групою – фахівців у галузі естетичного виховання і художньої освіти.

Додаток Б

Методика: Опитувальник особистісної схильності до творчості

(за Г. Девісоном)

Призначення тесту

Дана методика дозволяє виявити рівень особистісної креативності.

Інструкція тесту

Прочитайте наведені твердження і надайте відповідь на них «так» чи «ні».

Номер твердження і варіанти відповіді запишіть на спеціальному бланку:

Тестовий матеріал

1. Думаю, що я акуратна людина, люблю, щоб скрізь був порядок.
2. Я прагну дізнатися більше про все, що відбувається в світі.
3. У дитинстві я любив відвідувати нові місця разом з батьками, а не сам.
4. Я прагну бути кращим у тому, чим захоплююся.
5. Я неохоче ділився своїми іграшками або солодощами з іншими, коли був маленьким.
6. Я буваю незадоволений собою, якщо не можу довести роботу до досконалості.
7. Я прагну зрозуміти, як усе влаштовано в світі.
8. У школі я не користуюся популярністю серед дітей.
9. Мені подобається іноді поводитися по-дитячому.
10. Якщо я вирішив щось зробити, то наполегливо прагну досягти наміченої мети.
11. Я вважаю за краще працювати разом з іншими і не люблю що-небудь робити один.
12. Я сам знаю, що я повинен робити і чим займатися.
13. Коли зі мною не згодні інші, я прагну змінити свою точку зору, навіть якщо упевнений в своїй правоті.
14. Я дуже турбуюся і переживаю, коли роблю щось не так, як слід.

15. Я часто нудьгую, тому що не знаю, чим зайнятися.
16. Я відчуваю, що буду потрібним і відомим, коли виросту.
17. Мені подобається дивитися на красиві речі.
18. Я вважаю за краще грати в знайомі ігри, ніж розучувати нові.
19. Мені подобається експериментувати, досліджувати: що станеться, якщо я зроблю що-небудь.
20. Коли я граю або щось роблю, то прагну якомога менше ризикувати.
21. У житті важливіше мати хорошу пам'ять, ніж розвинену уяву.

Ключ до тесту

«Так» - 2,4,6,7,8,9,10,12,16,17,19.

«Ні» - 1,3,5,11,13,14,15,18,20,21.

За кожен варіант відповіді, який співпав з ключем, нараховується один бал. Потім одержані бали підсумовуються. Далі індивідуальний результат порівнюється з віковими нормами.

Вік як категорія служить для позначення тимчасових характеристик індивідуального розвитку. Іншими словами – це цикл розвитку. Поділ життєвого циклу людини на періоди дозволяє краще зрозуміти закономірності його розвитку, специфіку вікових змін психіки. Існує поділ віку людини на хронологічний, соціальний і психологічний.

Хронологічний вік позначає рівень біологічного розвитку людини з моменту народження. Найчастіше під ним розуміється фізіологічне існування індивіда. Ще цей вік визначають як паспортний вік. Його основними критеріями вважаються ріст і вага людини, скелетна зрілість, терміни появи молочних і постійних зубів, строки настання вторинних статевих ознак і інші.

Психологічний вік характеризує рівень онтогенетичного розвитку, обумовлюється закономірностями психофізичного дозрівання організму. Його визначають за ступенем розвитку психічних процесів і властивостей особистості. З точки зору Л.С Виготського, психологічний (умовний) вік – це якісно своєрідний

період психічного розвитку, що характеризується, перш за все, появою новоутворення (в психіці чи поведінці), яке підготовлено всім ходом попереднього розвитку.

Соціальний вік включає рівень соціальної зрілості людини, її адаптованості в соціумі. Основними критеріями даного віку можуть бути засвоєння морально-правового рівня і соціальних ролей, розвиток професійної спрямованості та інші градації соціального віку виступають наступні: шкільний, студентський, пенсійний вік.